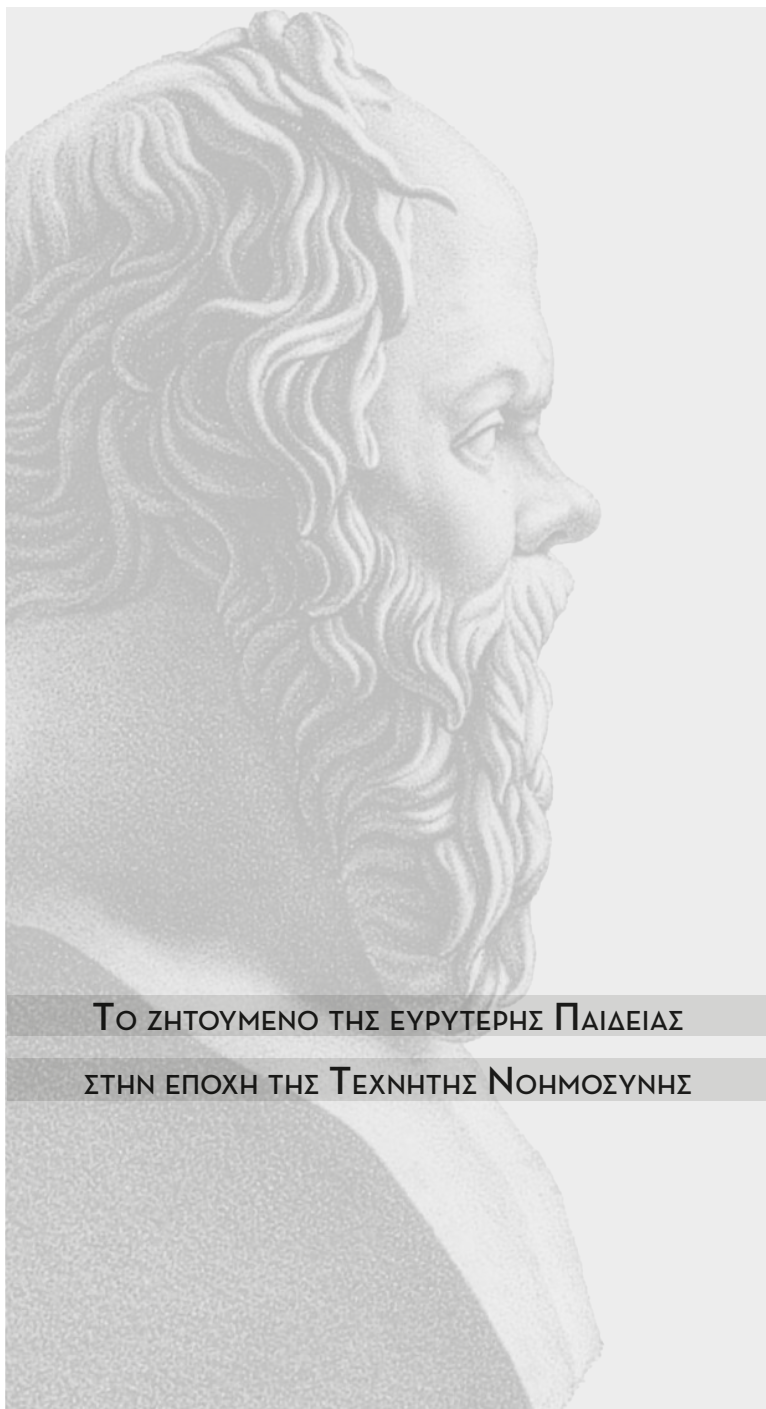

ANNA ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ • ΣΤΕΛΙΟΣ ΡΑΜΦΟΣ

ΑΙ

Το ζητούμενο της ευρύτερης
Παιδείας στην εποχή της
Τεχνητής Νοημοσύνης

SAINT-PAUL • ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ-BIRDS

ΤΟ ΖΗΤΟΥΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ

ANNA ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΤΕΛΙΟΣ ΡΑΜΦΟΣ

Το ζητούμενο της ευρύτερης Παιδείας
στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης

Συζήτηση στο Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη
Πέμπτη 16 Ιανουαρίου 2025
Συντονιστής: Σ. Κ. Κρασσάς

SAINT-PAUL • ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ-BIRDS

Πηγή του κειμένου της παρούσας έκδοσης αποτελεί η βιντεοσκόπηση της εκδήλωσης-συζήτησης με θέμα: **«Το ζητούμενο της ευρύτερης Παιδείας στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης»** η οποία πραγματοποιήθηκε με τη στήριξη του Ιδρύματος Λασκαρίδη, την Πέμπτη 16 Ιανουαρίου 2025, στο κτήριο της Ιστορικής Βιβλιοθήκης του στον Πειραιά (2ας Μεραρχίας 36 και Ακτής Μουτσοπούλου). Η κειμενική μεταγραφή του ηχογραφημένου υλικού και η εν συνεχεία επιμέλεια των κειμένων, όπως και οι υποσελίδες σημειώσεις έγιναν από τους Αλέξη Λυκοσκούφη, Κορνηλία Κατσικάρου και Στέλιο Κρασσά. Επίσης θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην κυρία Δήμητρα Κρίθαρη για τη συμβολή της στην τεχνική επεξεργασία του ήχου. Η εκδήλωση οργανώθηκε στο πλαίσιο των κοινών επιστημονικών δράσεων των συνεργαζόμενων εκπαιδευτηρίων, «Saint-Paul – Παιδαγωγική-Birds».

6

Ο μηχανισμός των Αντικυθήρων, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Καλησπέρα σας,

Καλή χρονιά σε όλους. Πραγματικά εύχομαι για την Πατρίδα μας και για όλο τον κόσμο να είναι μια καλή χρονιά γιατί η προηγούμενη ήταν μια δίσεκته χρονιά, κυριολεκτικά.

Είμαστε εδώ μαζί με τη κυρία Άννα Διαμαντοπούλου και τον κύριο Στέλιο Ράμφο. Δεν χρειάζονται συστάσεις, ούτε για την κυρία Διαμαντοπούλου ούτε για τον κύριο Ράμφο. Νομίζω όλοι γνωρίζουμε ποιος είναι ποιος και τι είναι ο καθένας. Είναι μεγάλη μας τιμή που βρίσκονται εδώ σ' αυτή την κοινή εκδήλωση των δύο σχολείων, του «Saint-Paul» και της «Παιδαγωγικής», τα οποία συνεργάζονται 30 χρόνια τώρα, ώστε, με μια κοινή προσπάθεια, να δώσουν στους νέους και στις νέες, μαθητές και μαθήτριες, τα εφόδια με τα οποία αργότερα θα στελεχώσουν σωστά και αποτελεσματικά την κοινωνία. Θέλω να ευχαριστήσουμε πάρα πολύ το «Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη» που μας φιλοξενεί σ' αυτόν τον εξαιρετικό χώρο, όπως διαπιστώνω κάθε φορά που βρίσκομαι εδώ.

Θα ξεκινήσουμε από την εκπρόσωπο του Ίδρυματος Λασκαρίδη, κυρία Κυπαρίσση η οποία θα κάνει έναν χαιρετισμό, μετά θα χαιρετίσουν οι δύο γενικοί διευθυντές των σχολείων ο κύριος Μάνθος Ρούσσοσ και ο κύριος Θεόδωρος Κατσικάρος και στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στα διαδικαστικά. Από εδώ θέλω να χαιρετίσω όλους τους παρισταμένους αιρετούς, βουλευτές, την Αντιδήμαρχο Παιδείας Πειραιά, τους διευθυντές εκπαίδευσης που βρίσκονται εδώ και τους συμβούλους πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και συναδέλφους από την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση που μας τιμούν με την παρουσία τους, όλους και όλες εσάς εδώ στην σημερινή συνάντηση.

Ο λόγος στην κυρία Κυπαρίσση.

Καλησπέρα αξιότιμες κυρίες,
Αξιότιμοι κύριοι,
Φίλοι,
Καλή χρονιά.

8

Είμαι ιδιαίτερα χαρούμενη γιατί απόψε εδώ σ' αυτόν τον χώρο, που αρέσει τόσο πολύ στον κύριο Κρασσά, καλωσορίζω έναν εξαιρετικό συνεργάτη μας, τον κύριο Κατσικάρο. Είδα πολλά αγαπητά πρόσωπα. Με τον κύριο Κατσικάρο έχουμε μια ιδιαίτερη σχέση, είναι και πρόεδρος στους λογοτεχνικούς μας διαγωνισμούς, οπότε τα εκπαιδευτήρια «Saint-Paul» και «Παιδαγωγική» είναι εδώ σαν να είναι στο σπίτι τους. Δεν θα ασχοληθώ με το θέμα της τεχνητής νοημοσύνης καθόλου εγώ, θα σας μεταφέρω ένα σημείωμα μόνο, ενός σκηνοθέτη, του Βασίλη Μαυρογεωργίου, ο οποίος έχει σκηνοθετήσει τον «Καταραμένο κόσμο» και θα σας αναφέρω ένα πολύ μικρό απόσπασμα από την εισαγωγή του. Πρόκειται, θα έλεγα, για μια πολύ καλή παράσταση του Θεάτρου Τέχνης, την οποία μπορούν να παρακολουθήσουν παιδιά από την ηλικία του λυκείου και πάνω:

«Όταν πρέπει να αφηγηθείς μια ιστορία για το μέλλον, πρέπει μάλλον να πας πολύ πίσω στο παρελθόν ή τουλάχιστον αυτόν τον τρόπο βρήκαμε εμείς, γιατί στη χρονική τροχιά της ανθρωπότητας ο κεντρικός άξονας είναι η απaráλειπτη ανθρώπινη φύση μας, η θνητή μας, αυτή που μας οδηγεί να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο ως έναν παράδεισο και ταυτόχρονα ως ένα μέρος καταραμένο αφού υπόκειται στον νόμο της αλλαγής. Με άλλα λόγια μέσα σε οτιδήποτε φτιάχνουμε, καθρεφτιζόμαστε εμείς οι ίδιοι και έτσι δύο δρόμοι ανοίγονται μπροστά μας. Μπορούμε να ακινητοποιηθούμε και να ομφαλοσκοπήσουμε ή ίσως και να μπορούμε να ανοίξουμε την πόρτα και να χαθούμε στο φως όσων ακόμα δεν αντιλαμβανόμαστε», Βασίλης Μαυρογεωργίου.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ! Καλή επιτυχία!

Αξιότιμοι κύριοι βουλευτές,
Αξιότιμοι εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης,
Αξιότιμοι εκπρόσωποι του Υπουργείου Παιδείας,
Αγαπητοί προσκεκλημένοι,
Αγαπητοί συνάδελφοι,
Αγαπητοί μαθητές και φίλοι,

Με μεγάλη χαρά, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής συνεργασίας των σχολείων «Saint-Paul» και «Παιδαγωγικής» σας καλωσορίζουμε στη σημερινή μας εκδήλωση με θέμα: «Το ζητούμενο της ευρύτερης Παιδείας στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης».

Ζούμε σε μια εποχή όπου η τεχνολογία αλλάζει ριζικά τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και αλληλεπιδρούμε με αυτόν, ιδιαίτερα δε η πολύ πρόσφατα λεγόμενη τεχνητή νοημοσύνη μετασχηματίζει κάθε πτυχή της ζωής μας σε όλα τα επίπεδα. Από την εργασία και την υγεία, μέχρι την εκπαίδευση και την καθημερινότητά μας. Αυτές οι αλλαγές φέρνουν αναμφίβολα τεράστιες ευκαιρίες, αλλά ταυτόχρονα θέτουν και μεγάλες προκλήσεις.

Θα τολμήσω να πω πως η τεχνητή νοημοσύνη μοιάζει σαν την ανακάλυψη και τον έλεγχο της φωτιάς από τους ανθρώπους. Προκαλούσε φόβο και κινδύνους αν δεν μπορούσαν να τη δαμάσουν, αλλά και ταυτόχρονα ήταν καταλυτική για την πορεία και την εξέλιξη της ανθρωπότητας.

Η εκπαίδευση, λοιπόν, περισσότερο από ποτέ, καλείται να προσαρμοστεί σε αυτές τις αλλαγές και να προσφέρει στα παιδιά μας τα εφόδια για να σταθούν επάξια σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

Η εκπαίδευση δεν περιορίζεται πια μόνο στη μετάδοση γνώσεων, αλλά καλείται να διαμορφώσει πολίτες με κριτική σκέψη, ευαισθησία και ικανότητα προσαρμογής στις συνεχείς αλλαγές. Η ευρύτερη Παιδεία, η οποία ενσωματώνει την ηθική, την αλληλεγγύη και την

ανθρωπιά, αποτελεί το θεμέλιο για τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας που μπορεί να διαχειριστεί υπεύθυνα τις δυνατότητες που μας δίνει η τεχνητή νοημοσύνη. Ο ρόλος της Παιδείας, λοιπόν, σε αυτή την νέα πραγματικότητα είναι πιο κρίσιμος από ποτέ.

Σήμερα έχουμε την ευκαιρία να εξετάσουμε αυτό το καίριο ζήτημα με τη βοήθεια εκλεκτών ομιλητών, οι οποίοι θα μας προσφέρουν γνώσεις, εμπειρίες και τροφή για σκέψη. Ελπίζω πως οι εισηγήσεις και οι συζητήσεις που θα ακολουθήσουν θα μας εμπνεύσουν, ώστε όλοι μαζί να συμβάλουμε στη διαμόρφωση ενός καλύτερου μέλλοντος για τα παιδιά μας και την κοινωνία μας.

Ευχαριστώ θερμά τη Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Λασκαρίδη για τη φιλοξενία, καθώς και όλους εσάς που είστε εδώ και εύχομαι μια γόνιμη και δημιουργική εκδήλωση.

10

Θ. ΚΑΤΣΙΚΑΡΟΣ

Κυρίες και κύριοι,
Αγαπητοί μας προσκεκλημένοι,

Τα συνεργαζόμενα εκπαιδευτήρια «Saint-Paul» – «Παιδαγωγική-Birds» από το 1998, δηλαδή έναν χρόνο μόλις μετά την έναρξη της εκπαιδευτικής τους συνεργασίας, ξεκίνησαν ένα πολύ ενδιαφέρον άνοιγμα στην τοπική κοινωνία με εκδηλώσεις πνευματικού χαρακτήρα οι οποίες πραγματικά άφησαν ανεξίτηλο το αποτύπωμά τους. Ενδεικτικά θα σας πω ότι το να μιλήσει κανείς το 1998 με θέμα «Από τον πίνακα στην οθόνη – ο υπολογιστής στην τάξη» παρουσιάζοντας ζωντανά σενάρια μαθημάτων που αφορούσαν τις θετικές επιστήμες, την ελληνική, την αγγλική και τη γαλλική γλώσσα, να δείξει ζωντανά στο πολυπληθές κοινό της αίθουσας Τελετών του Πανεπιστημίου Πειραιώς εικονικά περιβάλλοντα και πώς αυτά μετατρέπονται σε περιβάλλοντα μάθησης, ήταν κάτι πραγματικά τόσο προχω-

ρημένο για την εποχή εκείνη, που κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί ότι όλα αυτά σήμερα θα είναι μέρος της σχολικής καθημερινότητας. Ακολούθησαν βεβαίως και πολλές άλλες, ιδιαίτερα αξιόλογες πνευματικές συναντήσεις, για να σταθώ στην τελευταία συζήτηση που οργανώσαμε που αφορούσε τις «Διαχρονικές αξίες στην εκπαίδευση» με καλεσμένους ομιλητές δύο πολύ σημαντικούς και ξεχωριστούς δασκάλους του καιρού μας, τον Κώστα Γεωργουσόπουλο και τον Σαράντο Καργάκο στην τελευταία τους ίσως κοινή παρουσία.

Όλα αυτά τα χρόνια ευτυχήσαμε να καταγράψουμε κάποιες από αυτές τις εξαιρετικές συναντήσεις και να τις εκδώσουμε σε καλαίσθητα τεύχη τα οποία αποτελούν ένα κομμάτι της ιστορίας και της προσφοράς μας στην Παιδεία.

Με αυτές τις σκέψεις και έχοντας κάθε χρόνο την ευθύνη της διαπαιδαγώγησης μεγάλου αριθμού παιδιών και εφήβων, διαπιστώνουμε κάθε μέρα κι εμείς ότι ο κόσμος αλλάζει, όπως και οι σύγχρονες ανάγκες μεταβάλλονται. Είναι γεγονός ότι αυτό που ορίζουμε ως ευρύτερη Παιδεία φθίνει στην εποχή μας. Τα παιδιά και οι ενήλικες διαβάζουν όλο και λιγότερο, μειώνεται αισθητά το πεδίο των πνευματικών τους ενδιαφερόντων. Πολύ συχνά συζητούμε μεταξύ μας οι διευθύνσεις των σχολείων ότι αρκετοί νέοι απόφοιτοι των πανεπιστημίων μας, ανεξαρτήτως των ακαδημαϊκών επιδόσεών τους, παρουσιάζουν σοβαρά ελλείμματα ευρύτερης Παιδείας και γενικότερα πνευματικών ενδιαφερόντων. Ας μη μιλήσουμε καλύτερα για τις ακαδημαϊκές ελλείψεις ή για εκείνους τους αριστούχους απόφοιτους που δεν μπορούν να συντάξουν ένα απλό κείμενο με ρήμα, υποκείμενο και αντικείμενο (δυστυχώς το έχουμε δει κι αυτό). Παρατηρούνται επίσης φαινόμενα φροντιστηριοποίησης ορισμένων σχολείων (δύο σε ένα, όπως έλεγε μία διαφήμιση) και γενικότερα φαινόμενα απαξίωσης της Παιδείας που προσφέρει το σχολείο. Ανησυχούμε για τη λεγόμενη γενιά Z που μπαίνει στην παραγωγή και για τις επόμενες γενιές, οι λεγόμενες A και B οι οποίες θα

βιώσουν τις προκλήσεις της κλιματικής κρίσης και της ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης.

Σε αυτόν τον κόσμο που ολοένα αλλάζει, που από το Ντεσεβό έφτασε στο drone και όπως πολύ εύστοχα αναφέρετε κυρία Διαμαντοπούλου στο ομώνυμο βιβλίο σας, από τα τρία στάδια που είχε συνηθίσει η κοινωνία «εκπαίδευση-δουλειά-σύνταξη», έχουμε ήδη πάει στα καλά και τα κακά των πέντε σταδίων «εκπαίδευση - δουλειά - διά βίου μάθηση - νέα δουλειά - σύνταξη - ενεργός τρίτη ηλικία». Τι θα προτείνετε λοιπόν, εσείς ως αλλαγές στα κακώς κείμενα και προετοιμασία για τον καταγισμό των αλλαγών που έρχονται;

Στο ίδιο πνεύμα από μία άλλη οπτική όμως, αυτή του ακαδημαϊκού, του φιλοσόφου, του διανοητή των ανθρωπιστικών σπουδών, του στοχαστή με τον συγκροτημένο λόγο κύριε Ράμφο, περιμένουμε εναγωνίως και τις δικές σας απόψεις αναφορικά με αυτό θέμα. Μιλώντας μαζί σας, μου είπατε ότι θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον να ακούσουμε τους εκπαιδευτικούς να καταθέτουν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους στην τάξη με τα παιδιά. Σας μεταφέρω λοιπόν ότι πολλοί εξ υμών συγκρίνοντας τις προηγούμενες δεκαετίες διαπιστώνουμε ότι τα παιδιά και οι έφηβοι, ειδικά μετά την περίοδο του covid, έχουν πολύ μεγαλύτερη διάσπαση προσοχής στην τάξη. Έτσι χρειάζεται πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια από την πλευρά των εκπαιδευτικών να στοχοπροσηλώσουν το ακροατήριό τους. Επίσης είναι κοινώς αποδεκτό ότι μεγάλο ποσοστό των αποφοίτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όχι μόνο φεύγουν από το σχολείο με σημαντικές μαθησιακές ελλείψεις και με ανεπαρκείς δεξιότητες - ακόμα και κοινωνικές - αλλά κυρίως με σημαντικά ελλείμματα ευρύτερης Παιδείας τα οποία δεν συναντούσαμε σε προηγούμενες γενιές. Αυτό είναι λοιπόν το θέμα που θέλουμε όχι μόνο να αναδείξουμε, αλλά και να σκεφτούμε πρακτικές επίλυσης με τη δική σας πολύτιμη βοήθεια.

Θερμά ευχαριστούμε κυρία Διαμαντοπούλου και κύριε Ράμφο που αφιερώσατε τον πολύτιμο χρόνο

σας για να έρθετε εδώ απόψε να συζητήσετε μείζονα θέματα με τη βοήθεια του συνεργάτη μας, διευθυντή σπουδών και τέως Προέδρου της Πανελλήνιας Ένωσης Σχολικών Συμβούλων, Στέλιου Κρασσά. Θερμά ευχαριστούμε το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, τον πρόεδρο και τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου που για μία ακόμη φορά μας φιλοξενούν και ιδιαίτερα την πολύ δραστήρια διευθύντρια, κυρία Καλή Κυπαρίσση για όλες τις φροντίδες της, όπως και το πάντα πρόθυμο προσωπικό.

Νομίζω ότι η γνωστή παρακαταθήκη - εν είδει προφητείας - του νομπελίστα Άγγλου μοντερνιστή ποιητή, διδάκτορα φιλοσοφίας, θεατρικού συγγραφέα και κριτικού λογοτεχνίας, Τόμας Στερνς Έλιοτ, ταιριάζει απόλυτα, όχι μόνο στον 21ο αιώνα που διανύουμε, ο οποίος χαρακτηρίζεται και ως αιώνας της πληροφορίας, αλλά και στον προβληματισμό της αποψινής μας βραδιάς:

*Είχαμε κάποτε τη σοφία και τη χάσαμε μέσα στις γνώσεις,
είχαμε τις γνώσεις και πνιγήκαμε στις πληροφορίες.*

Σας ευχαριστώ.

Πέμπτη, 16 Ιανουαρίου 2025

Στιγμιότυπο από τη βραδιά της εκδήλωσης στο κτήριο της **Ιστορικής Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη**. Στο πάνελ διακρίνονται από αριστερά προς τα δεξιά: **Στέλιος Ράμφος**, **Στέλιος Κρασσάς**, **Άννα Διαμαντοπούλου**.

15

H

Σ

Y

Z

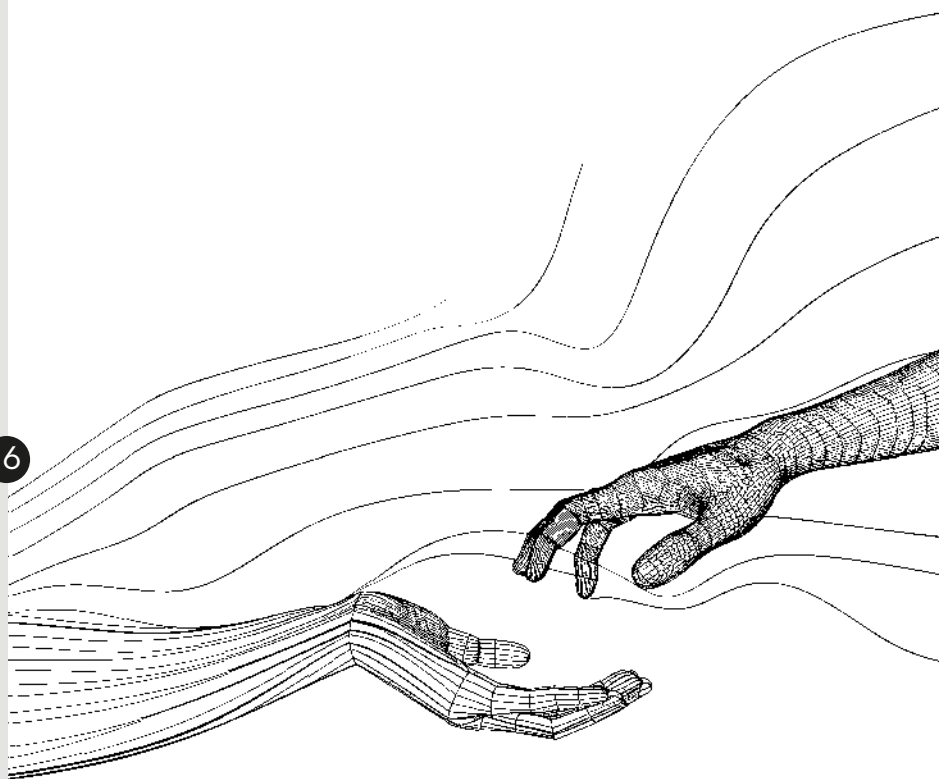
H

T

H

Σ

H

Ευχαριστούμε πολύ τους γενικούς διευθυντές των δύο σχολείων για τις σύντομες αλλά πολύ ουσιαστικές τοποθετήσεις, καθώς και τη διευθύντρια του Ιδρύματος Λασκαρίδη.

Θα κάνω μια πολύ μικρή εισαγωγή και μετά θα δώσω τον λόγο, έτσι όπως έχουν συμφωνήσει οι δυο τους, πρώτα στην κυρία Διαμαντοπούλου και μετά στον κύριο Ράμφο.

Η κυρία Διαμαντοπούλου με ρώτησε «Πόση ώρα έχουμε»; Της είπα «Όση χρειάζεστε»! Δεν είναι σχήμα λόγου αυτό, είναι αλήθεια, γιατί έχει όση ώρα χρειάζεται για να μπορέσει ν' αναπτύξει το θέμα. Καθώς έχουμε δύο ανθρώπους οι οποίοι, ας μου επιτρέψετε, είναι γέφυρες. Από τη μία ένας άνθρωπος ο οποίος έχει ασκήσει εκπαιδευτική πολιτική, δηλαδή έχει περάσει όλα αυτά τα θέματα μέσα από τη θεσμοθέτησή τους για να προχωρήσουν ως καινοτομίες στην εκπαίδευση, όπως είναι η τεχνητή νοημοσύνη, όπως είναι η εκπαίδευση στην πληροφορική. Από την άλλη έχουμε έναν άνθρωπο με την εποπτεία της σοφίας που πρέπει να διέπει τις πράξεις των ανθρώπων.

Προβληματίστηκα πάρα πολύ, καιρό τώρα, με το θέμα της τεχνητής νοημοσύνης προετοιμάζοντας τη συνάντηση αυτή και θέλω εκ προοιμίου να σας δηλώσω πως είμαι άνθρωπος της τεχνολογίας. «Τρελαίνομαι», αν μου επιτρέπεται η έκφραση, με την τεχνολογία, μού αρέσει πάρα πολύ, είμαι μέσα σε αυτή, δεν είμαι όπως αναφέρει ένας όρος που δεν συμπαθώ, «τεχνοφοβικός». Άρχισα να ερευνώ το θέμα, ξεκινώντας από τη βιβλιοθήκη ενός μηχανικού υπολογιστών από όπου πήρα ένα βιβλίο πολυτεχνείου 1.100 σελίδες, «Σύγχρονες προσεγγίσεις στη τεχνητή νοημοσύνη». Κινεζικά μού φάνηκαν. Αν και στην εισαγωγή έλεγε: «Αριστοτέλης», αναφερόταν σε «γνωστικά σχήματα», μιλούσε για «θεωρίες μάθησης». Αυτά τα καταλάβαινα αλλά ήταν και τα μαθηματικά, εγώ έχω τελειώσει κλασικό, στο πάλαι ποτέ γυμνάσιο. Το άφησα και άρχισα να ψάχνω αλλού. Καθώς έψαχνα και σε διάφορα σημεία

στο διαδίκτυο, για να δω το πάντρεμα ανάμεσα στο: «Τι είναι παιδεία»;», στο: «Τι μπορεί να δώσει η παιδεία»; και το: «Τι είναι εκπαίδευση»; Καθώς και «Τι λαμβάνουν οι σημερινοί νέοι, που θα βγουν αύριο στη κοινωνία από την εκπαίδευση», είδα ότι έχουμε γεμίσει - η κυρία Διαμαντοπούλου τα ξέρει αυτά - και τα ξέρει και από τη θητεία της ως Επίτροπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς τις «δεξιότητες». Οι δεξιότητες έχουν να κάνουν με πάρα πολλά πράγματα, έχουν να κάνουν και με την κριτική σκέψη. Εγώ δε θα πω τι είναι «καλό» ή «κακό» στην εκπαίδευση και τι είναι παιδεία, λέω όμως ότι υπάρχει αυτή η αντιδιαστολή. Εκεί που άρχισα να τρομάζω και να φοβάμαι ήταν τα γραφόμενα στα σχετικά άρθρα που έβρισκα, όπως: «Πώς μια εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης θα διαγράψει τους κανόνες στην εκπαίδευση», «Κίνδυνος για την ακαδημαϊκή ακεραιότητα», «Ο Geoffrey Hinton¹, λέει ότι υπάρχει 10-20% πιθανότητα η τεχνητή νοημοσύνη να οδηγήσει στην εξαφάνιση του ανθρώπου σε τρεις δεκαετίες, καθώς οι τεχνολογικές αλλαγές είναι ραγδαίες», «Έξι βασικοί κίνδυνοι της τεχνητής νοημοσύνης: Απουσία διαφάνειας, αδυναμία κτλ, κτλ...»... Κατά τύχη βρήκα και ένα παλιό δημοσίευμα ελληνικής εφημερίδας εποχής, πρέπει να είναι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, όπου αναφέρει ότι «...κάθε κάτοχος ηλεκτρονικού υπολογιστή θα τον δηλώνει στο κράτος και θα έχει άδεια προμήθειας ηλεκτρονικού υπολογιστή που θα δίνεται από το κράτος, δεν θα καταχωρούνται σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές πληροφορίες για θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις πολιτών και θα υπάρξει μια μόνιμη επιτροπή από ανώτατους δικαστικούς, καθηγητές, δικηγόρους, εκπροσώπους τριών μεγάλων πολιτικών κομμάτων της χώρας, που θα επιβλέπουν την εφαρμογή του νόμου».

Το 1986, εγώ θυμάμαι ότι γινόταν στην οδό Στουρνάρη πανηγύρι στα μαγαζιά που πουλούσαν PC. Άρχισα λοιπόν, με

¹ Ο **Geoffrey Hinton**, (καθηγητής του Πανεπιστημίου του Toronto στον Καναδά) είναι Βρετανο-Καναδός επιστήμονας υπολογιστών, ο οποίος μαζί με τον Αμερικανό **John Hopfield**, (καθηγητής του Πανεπιστημίου Princeton στις ΗΠΑ) ερευνητή στον τομέα της μηχανικής μάθησης και των νευρωνικών δικτύων, κέρδισαν το **Νόμπελ Φυσικής για το 2024**. Με την κατάκτηση του βραβείου ο Hinton προειδοποίησε για τον **αυξανόμενο κίνδυνο της τεχνητής νοημοσύνης** δηλώνοντας φοβισμένος από την εξέλιξη της τεχνολογίας στην οποία ο ίδιος (θεωρείται ο «γκουρού» της τεχνητής νοημοσύνης) συνέβαλε στη δημιουργία και ανάπτυξη της τις τελευταίες δεκαετίες.

βάση αυτά που διάβαζα στα διάφορα άρθρα, να αναρωτιέμαι αν όλο το θέμα θα μας δημιουργήσει έναν φόβο ή χειρότερα μια φοβία; Όπως είπε και ο κύριος Κατσικάρος αναφερόμενος στο βιβλίο της κ. Διαμαντοπούλου (Από το Ντεσεβό στο Drone) η τεχνολογία δεν σταματάει και σήμερα μπορεί να έχει γίνει σαφές ότι η εξέλιξη της τεχνητής νοημοσύνης καθώς και η νέα μορφή συνεργασίας ανθρώπου και μηχανής δεν πρόκειται να σταματήσουν, όπως δεν πρόκειται να σταματήσει η εξέλιξη των μηχανών που μαθαίνουν, το διαδίκτυο των πραγμάτων κ.ά. Δεν θα πας στον φόβο! Σκέφτηκα λοιπόν να βάλω αυτό πρώτα σαν ένα ερώτημα στους δύο ομιλητές μας σήμερα: «Αυτό που αντιμετωπίζουμε είναι κάτι το οποίο θα πρέπει να το φοβόμαστε»;

Είπα όμως να κάνω κι εγώ μία γενικότερη εισαγωγή με βάση τον τίτλο της συνάντησής μας: «Το ζητούμενο της ευρύτερης παιδείας στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης». Αν μου επιτρέπετε θα διαβάσω λίγο από το κείμενο που συγκρότησα για το θέμα:

«Η ευρύτερη παιδεία στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης αποτελεί ένα από τα πιο κρίσιμα και πολυσύνθετα ζητήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Η δυναμική ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης φέρει πρωτοφανείς συνθήκες και εμπειρίες για την εκπαίδευση και τον άνθρωπο γενικότερα. Το ζητούμενο της παιδείας δεν περιορίζεται μόνο στη διδασκαλία των τεχνικών δεξιοτήτων, αλλά επεκτείνεται στην καλλιέργεια αξιών, κριτικής σκέψης και ηθικής συνείδησης. Βασικοί άξονες του ζητήματος είναι: αναπροσαρμογή της εκπαίδευσης με τις νέες τεχνολογίες, καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και ψηφιακής εγγραμματοσύνης, ηθική της τεχνητής νοημοσύνης...» και εδώ σταματώ. Και σταματώ γιατί αυτό το αρκετά μεγάλο κείμενο από το οποίο ελάχιστα σας διάβασα, κυρίες και κύριοι, δεν είναι δικό μου. Αυτό το κείμενο «γεννήθηκε» σε περίπου δεκαπέντε με είκοσι δευτερόλεπτα σε μια μηχανή παραγωγής λόγου, στη δωρεάν έκδοσή της, είναι ένα κείμενο δομημένο με παραγράφους, με *bullets*, με εισαγωγή, πλήρες. Εγώ έδωσα μόνο το τίτλο της σημερινής μας εκδήλωσης και σε λιγότερο από είκοσι δευτερόλεπτα είχα το κείμενο, αλλά πέρα από την παιδεία, η ηθική μου, δεν μου επιτρέπει να πω ότι αυτό είναι δικό μου.

Επανερχομαι στον φόβο λοιπόν, αρχίζοντας και θέλω εσείς κ. Διαμαντοπούλου, έχοντας ασκήσει εκπαιδευτική πο-

λιτική, να μας οδηγήσετε στο πώς αυτήν την έννοια της παιδείας μπορεί να την δώσει το εκπαιδευτικό σύστημα, στα νέα παιδιά ώστε και, όπως ο κύριος Ρούσσος ανέφερε για τη φωτιά, να μην τη φοβόμαστε τη νέα τεράστια τεχνολογική ανακάλυψη αλλά να εξαρτάται η χρήση της από το έρμα παιδείας που θα αποκτήσουμε.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

20

Ευχαριστώ πολύ το ίδρυμα Λασκαρίδη και τα δύο σχολεία για την εξαιρετική πρωτοβουλία. Έτσι πριν ξεκινήσω, θα αναφέρω μερικά ερεθίσματα από την συζήτηση που έγινε. Ειπώθηκε για τον χώρο που βρισκόμαστε - δείτε λίγο γύρω σας - είναι όλο βιβλία! Και σκεφτείτε λίγο ότι αυτή η γενιά Α δεν πιάνει στα χέρια της τα βιβλία. Σκεφτείτε ότι σ' αυτήν την αίθουσα είμαστε μαζεμένοι άνθρωποι που ξεκίνησαν από το σπίτι τους, πήραν το αυτοκίνητο, δυσκολεύτηκαν να παρκάρουν, έκαναν μια ώρα να έρθουν, θα έχουν το ίδιο στην επιστροφή. Κι όμως τα κάνουν όλα αυτά για να συμμετέχουν και να ακούσουν μία συζήτηση. Αυτό δεν γίνεται με τη γενιά Z πλέον. Οι νέοι δεν πάνε ν' ακούσουν, δεν θα συναθροιστούν μ' αυτόν τον τρόπο. Θα συμμετέχουν σε μία διαδικτυακή συνάντηση, θα δουν ένα βιντεάκι, θα συνευρεθούν για διασκέδαση, αλλά κρατώντας και το κινητό στο χέρι.

Ας σκεφτούμε, λοιπόν, ότι ίσως να είμαστε τα τελευταία δείγματα συμπεριφορών μιας γενιάς η οποία είχε την τύχη, γιατί εδώ οι περισσότεροι είμαστε 50+, το λέω έτσι κομπάζω, είμαστε τελευταίοι μιας γενιάς - λέω πολύ τυχερής γενιάς - γιατί σκεφτείτε ότι γεννηθήκαμε σε σπίτια που δεν είχαμε τηλέφωνο και σήμερα έχουμε το ChatGPT και μπορούμε σε είκοσι δευτερόλεπτα να έχουμε αυτή την ομιλία.

Η δεύτερη παρατήρησή μου είναι ότι την περίοδο που ήμουν υπουργός δεν υπήρχε τεχνητή νοημοσύνη ακόμα, δεν υπήρχαν οι εφαρμογές, η ταχύτητα, το ChatGPT, που έχει δύο χρόνια και οι τρομερές εξελίξεις τις οποίες ζητήσαμε. Είχα πάει όμως στις ΗΠΑ και είχα επισκεφθεί

τα *charted schools* που είναι κάποια καταπληκτικά σχολεία και μου είχαν πει τότε - και θυμάμαι πόση εντύπωση μου είχε κάνει - ότι έκαναν ένα πείραμα. Έβαζαν τα παιδάκια μπροστά από μία εφημερίδα και τα παιδάκια δεν γύριζαν την εφημερίδα, αλλά έκαναν έτσι το χέρι τους σαν να είχαν μπροστά τους μία οθόνη (ενός tablet ή κινητού). Δηλαδή είχε πλέον αλλάξει ο τρόπος ανάγνωσης και μιλάμε για δέκα χρόνια πριν. Έτσι τα παιδιά αυτά που τότε ήταν στο νηπιαγωγείο, σήμερα είναι δεκατριών-δεκατεσσάρων χρόνων, μια άλλη γενιά, μια άλλη πραγματικότητα.

Και το τρίτο ερέθισμα είναι ο φόβος. Για την τεχνητή νοημοσύνη και τις εξελίξεις της ό,τι διαβάζουμε το πρωί μπορεί μέχρι το βράδυ να έχει αλλάξει. Διάβαζα τις εξελίξεις της τελευταίας εβδομάδας όσον αφορά τα εργασιακά προσόντα, τις δεξιότητες, το web 3 το οποίο έρχεται· κάθε μέρα έχουμε τρομακτικές εξελίξεις. Εάν δεις λοιπόν την τεχνητή νοημοσύνη και περιγράψεις τα θετικά που μπορεί να φέρει και φέρνει καθημερινά στην ανθρωπότητα, θα δεις έναν κόσμο όμορφο, λαμπερό, γεμάτο ελπίδα για το τι μπορεί να γίνει. Για το περιβάλλον, για τη διατροφή, για την υγεία, για την παιδεία και ύστερα αρχίζεις και βλέπεις τη διαφορετική όψη. Βλέπεις δηλαδή τι μπορεί να προκαλέσει η τεχνητή νοημοσύνη και ο χώρος γίνεται σκοτεινός, η μουσική είναι θρίλερ και αρχίζεις και φοβάσαι για το τι θα μας συμβεί την επόμενη μέρα. Η αλήθεια είναι ότι, δεν υπάρχει αλήθεια σ' αυτό, η δική μου προσέγγιση είναι ότι ο θαυμασμός και ο φόβος πρέπει να συνυπάρχουν. Ταιριάζει πάρα πολύ όμορφα ο στίχος του Ελύτη που λέει: «Την πρόοδο πρέπει να τη τρώμε και με τις φλούδες και με τα κουκούτσια». Εάν δεν τη φάμε θα μείνουμε στην άκρη, θα είμαστε παρίες. Τρώγοντας τα κουκούτσια και τις φλούδες πρέπει να ξέρουμε να τα βγάζουμε. Αυτό λοιπόν είναι το μεγάλο δίλημμα της εποχής μας σήμερα.

Το θέμα της σημερινής συζήτησης, που είναι η παιδεία και η τεχνητή νοημοσύνη, μπορούμε να το δούμε μέσα από τη συνολική προσέγγιση του «Τι είναι παιδεία»; και μας αφορά όλους μας και μέσα από

το εκπαιδευτικό σύστημα. Δηλαδή πώς η εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό σύστημα, αυτό καθαυτό, χρησιμοποιεί την τεχνητή νοημοσύνη.

Μου είπατε να μιλήσω όσο θέλω, δε θα μιλήσω όσο θέλω, αλλά δεν θα συμβεί αυτό γιατί αυτό το θέμα δεν έχει τέλος' δεν μπορεί να το τελειώσει κανείς. Το έχω προσεγγίσει, λοιπόν, μέσα από μια πρώτη ανάγνωση του τι σημαίνει για την παιδεία μας, για όλες τις γενιές. Για την κατανόηση του τι είναι και τι διλήμματα βάζει η τεχνητή νοημοσύνη και πώς σε κάθε χώρο πρέπει να την αντιμετωπίζουμε. Δεν υπάρχει κάτι πια που να μη σχετίζεται η τεχνητή νοημοσύνη. Δεν είναι από μόνη της ένα θέμα είναι ένα οριζόντιο θέμα που αγγίζει τα πάντα και το δεύτερο είναι το εκπαιδευτικό σύστημα.

Το πρώτο λοιπόν, το θέμα της παιδείας θέλω να το δω μέσα από τρεις ενότητες: την **οντολογική**, τι θα πει αυτό με απλά λόγια; Δηλαδή να μελετήσουμε κάτι που υπάρχει, να κατανοήσουμε αυτό που υπάρχει. Την **ηθική** και την **επίδραση**.

22

Μιλούσαμε για τη βιομηχανική τεχνολογία που παράγει κίνηση. Τι είναι η βιομηχανία ενός αυτοκινήτου, ενός ραδιοφώνου; Παράγουν μια μορφή κίνησης. Η τεχνητή νοημοσύνη κι εδώ υπάρχει μια μεγάλη συζήτηση, αυτό που παράγει είναι κρίση, κρίση όχι με την έννοια της οικονομικής κρίσης, κρίση, δηλαδή να έχει κρίση. Εδώ υπάρχει μια μεγάλη συζήτηση αυτό που αναγνώστηκε πριν, ότι σε τριάντα χρόνια μπορεί οι μηχανές να μας κυβερνούν, υπάρχει και η αντίθετη επίσης άποψη, ανθρώπων με πολύ βαθιά γνώση, ότι θεωρούν αδύνατο να μπορέσει η τεχνητή νοημοσύνη να υπερβεί τον άνθρωπο. Εγώ θα έλεγα ότι, όπως ξέρουμε σήμερα και μπορούμε να προβλέψουμε η τεχνητή νοημοσύνη προγραμματίζεται ώστε να παράγει κρίση και αυτός που τη προγραμματίζει, δηλαδή αυτός που φτιάχνει τον αλγόριθμο, είναι ο άνθρωπος. Η κρίση επομένως η οποία θα παραχθεί είναι μια κρίση που παράγεται μέσα από τα δεδομένα στα οποία έχει πρόσβαση. Θα το δούμε λίγο παρακάτω αυτό τι σημαίνει.

Η τεχνητή νοημοσύνη, αυτή η **οντολογική** προσέγγιση έχει τίτλους, εξελίσσει κάθε μορφή τεχνολογίας που ξέρουμε. Στην ιατρική βλέπουμε θαύματα, έχουμε ανθρώπους, έχουμε ήδη παραγωγή του αμφιβληστροειδούς με προσωπικά χαρακτηριστικά, δηλαδή βλέπουμε ανθρώπους τυφλούς οι οποίοι μπορούν να δουν, έχουμε πια μαζική παραγωγή ανθρωπίνων μελών και άνθρωποι οι οποίοι είχαν προβλήματα σήμερα περπατούν ή πιάνουν, ζουν μια κανονική ζωή. Είδαμε στο θέμα του κόβιντ τρομακτική δυνατότητα σύνθεσης εκατομμυρίων δεδομένων σε κάθε γωνιά του πλανήτη που να φτιάξουν σε μηδέν χρόνο ένα εμβόλιο. Αυτοκίνητα εξελίσσονται και οδηγούν χωρίς οδηγούς, κατασκευές μπορούν να γίνουν τεράστια συγκροτήματα μέσα σε μηδενικό χρόνο. Δεν υπάρχει κάποιος χώρος επιστημονικός, τεχνολογικός, κατασκευαστικός στον οποίο να μην αλλάζει τα πράγματα η τεχνητή νοημοσύνη.

Ζούμε λοιπόν την «προμηθεϊκή εποχή»! Έχετε δει, όπως κι ο Προμηθέας έφερε τη φωτιά κι άλλαξε τον κόσμο, νομίζω πως η τεχνητή νοημοσύνη οδηγεί σε μια τέτοια μορφή «προμηθεϊκής» αλλαγής. Όπως έχει γραφεί και μου άρεσε: «Η τεχνητή νοημοσύνη είναι η νέα γραμματική της γλώσσας του κόσμου».

Η δεύτερη ενότητα αφορά την **ηθική**. Είναι ενδιαφέρον ότι άρχισε η συζήτηση αν υπάρχει, αν μπορεί να υπάρξει, τεχνητή συνείδηση, δηλαδή όπως μιλάμε για την τεχνητή νοημοσύνη, που δεν το φανταζόμασταν ότι μπορεί να υπάρχει κάτι τέτοιο. Τώρα υπάρχει μια συζήτηση, αν μπορεί να υπάρξει τεχνητή συνείδηση. Δηλαδή, μπορεί να ανακαλύψουμε ορμόνες και νευρώνες και συνθέσεις μεταξύ τους οι οποίες παράγουν την συνείδηση; Νομίζω είναι τρομακτικό ως προσέγγιση, αλλά κι αυτό όπως και πολλά άλλα πράγματα έχουν τεθεί στην συζήτηση. Όμως εγώ την ηθική θα ήθελα να τη δω μέσα από δύο ενότητες που καταλαβαίνει ο καθένας και αφορούν την τεχνητή νοημοσύνη. Η πρώτη είναι η ισότητα, η ίση πρόσβαση. Η ίση πρόσβαση σε αυτόν τον καινούργιο κόσμο, που αφορά, όπως είπα όλους τους τομείς. Η δεύτερη είναι οι ηθικοί κανόνες, που καθορίζουν τη δικαιοσύνη της τεχνητής νοημοσύνης.

Κι εδώ ουσιαστικά εντάσσονται οι προδιαγραφές και οι κανόνες για την παραγωγή αλγόριθμων. Οι κανόνες για την αποθήκευση, ιδιοκτησία και χρήση των δεδομένων. Για να καταλάβουμε πολύ απλά έρχεται ο Τραμπ και λέει: «Το *ChatGPT* είναι μια φιλελεύθερη ιστορία, όπου τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται ουσιαστικά οδηγούν στη *woke agenda*. Εγώ λοιπόν, θα κάνω το δικό μου περιβάλλον, εγώ θα κάνω το δικό μου *ChatGPT* που θα έχει πρόσβαση στα data, στα δεδομένα που εγώ λέω. Άρα ένας ολόκληρος κόσμος, εκατομμύρια ανθρώπων, θα μπορούν να έχουν μια άλλη τεχνητή νοημοσύνη *ChatGPT* η οποία θα έχει άλλα δεδομένα». Μπορούμε λοιπόν πλέον να κατανοήσουμε ότι οι όροι δεν αφορούν μια χώρα, ούτε αφορούν μια ήπειρο. Όπως κάποτε, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, έγιναν οι θεσμοί, οι παγκόσμιοι θεσμοί της παγκόσμιας τράπεζας, του ΟΗΕ, όλοι αυτοί οι θεσμοί που βάζανε τάξη στο παγκόσμιο σύστημα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, είναι πλέον πολύ μεγάλη ανάγκη να υπάρξουν αυτοί οι παγκόσμιοι θεσμοί που να αφορούν την τεχνητή νοημοσύνη και πρέπει να είναι παγκόσμιοι οι οργανισμοί και οι θεσμοί. Γιατί ωραία, έθεσε τώρα η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία όπως ξέρετε έχει κάνει ένα πολύ καλό θεσμικό πλαίσιο που αφορά δεσμεύσεις, κανόνες, όρια, προδιαγραφές και έρχεται στις ΗΠΑ από τη Δευτέρα που θα βγει ο Τραμπ και όλα αυτά θεωρούνται ουσιαστικά ότι περιορίζουν την ελεύθερη σκέψη και την καινοτομία και τελικά ποιος θα επικρατήσει; Δηλαδή όταν το σύστημα, το web, είναι παγκόσμιο, μέχρι πού θα μπορέσει η Ευρώπη να ορίσει τους δικούς της κανόνες; Και πού θα μπορέσει η κάθε χώρα; Η Γαλλία πρέπει να ήταν η πρώτη χώρα που έβαλε κανόνες, αλλά δεν τηρήθηκαν βεβαίως, καθώς δεν μπορεί μια χώρα να θέσει τους όρους. Άρα η ηθική συνδέεται παρά πολύ με τους θεσμούς και τους παγκόσμιους θεσμούς και εδώ πρέπει να πούμε αυτό που συμβαίνει πάντα, ότι η τεχνολογία τρέχει πλέον με ταχύτητα του φωτός, ίσως και μεγαλύτερη, ενώ οι θεσμοί συμβαδίζουν με τους ανθρώπινους ρυθμούς, που έχουν να κάνουν με τη δημοκρατία, τη διαβούλευση, τις αποφάσεις και ούτω καθεξής.

Το ερώτημα λοιπόν που μπαίνει μέσα από την οντο-

λογική προσέγγιση και την ηθική, είναι ότι θα μπορέσει ο άνθρωπος να χρησιμοποιήσει αυτήν την τεράστια δύναμη προς όφελός του; Και θα μπορέσει να το κάνει αν η πολιτική και η δημοκρατία δεν παίζουν έναν πολύ ουσιαστικό ρόλο;

Και έρχομαι τώρα στην **επίδραση**. Όπως είπαμε, είναι τεράστια η θετική επίδραση. Είναι τεράστια στα θετικά που μπορεί να προσφέρει στους ανθρώπους. Το θέμα είναι, αυτή η τεχνητή νοημοσύνη - κι αυτό είναι το μεγάλο ζήτημα από δω και πέρα - σε τι είδους κοινωνίες θα αναπτυχθεί; Δηλαδή θα αναπτυχθεί σε κοινωνίες με σταθερές αξίες, με κανόνες, με θεσμούς ή θα αναπτυχθεί σε κοινωνίες οι οποίες θα αφήσουν αυτή τη δύναμη ανεξέλεγκτη, που θα οδηγήσει σε πρώτη φάση, για να αφήσουμε την τεχνολογία και τον έλεγχο του ανθρώπου σε τρομερές ανισότητες. Για να τιθασεύσουμε την τεχνητή νοημοσύνη θα πρέπει πριν από τους θεσμούς που αναφέρθηκαν, να δώσουμε σ' αυτές τις νέες γενιές, δηλαδή στη γενιά Z σήμερα που είναι μέχρι 25-26, στη γενιά A, στα παιδιά που γεννιούνται σήμερα, δηλαδή σ' όλους αυτούς τους *native digital*s, δηλαδή στους ιθαγενείς του ψηφιακού πλανήτη, θα πρέπει να τους δώσουμε τη δυνατότητα να μπορούν να χρησιμοποιούν τα δεδομένα με τρόπο που να έχουν την κριτική ικανότητα να τα καταλαβαίνουν. Προηγουμένως ο κύριος Κρασσάς διάβασε αυτό για την τεχνητή νοημοσύνη. Με το που το διάβασε κατάλαβα αμέσως ότι ήταν από το *ChatGPT*, γιατί έχοντας χρησιμοποιήσει πολύ το συγκεκριμένο μέσο, επιθυμώντας να το τσεκάρω, ξέρω πότε οι συνεργάτες μου χρησιμοποιούν *ChatGPT*, το καταλαβαίνω αμέσως, γιατί κι αυτό είναι «άνθρωπος». Ο άνθρωπος που έχει χιλιάδες τρόπους να προσεγγίσει κάτι, βλέπεις τον τρόπο που είναι πάρα πολύ έξυπνη η δομή του, σε τρομάζει η ευκολία με την οποία σου δίνει ένα κείμενο, αλλά εν τέλει όταν το χρησιμοποιήσεις πολύ καταλαβαίνεις ότι είναι το *ChatGPT*. Και βέβαια, η δύναμη που πρέπει να δώσουμε στις νέες γενιές, και εδώ μπαίνει το θέμα, προφανώς, συνολικά της παιδείας και της εκπαίδευσης, είναι να μπορούν να έχουν τη κρίση, τα εργαλεία να κρίνουν το κείμενο που θα πάρουν. Δεν θα μπορέσουμε να τους σταματήσουμε ποτέ, αυτό τελείωσε. Ας το ξεχάσουμε ότι

στα σχολεία δεν θα επιτρέπουμε το *ChatGPT* ή στα πανεπιστήμια. Όσοι προσπάθησαν δεν το πέτυχαν πουθενά. Θα πρέπει λοιπόν αυτές οι νέες γενιές να κατανοήσουν πώς το ελέγχουν αυτό το σύστημα, πώς γι' αυτή την πληροφορία που λαμβάνουν, μπορούν να ζητήσουν πηγές; Ξέρουν να ελέγχουν τις πηγές; Έχουν την κρίση μέσα τους να διαφωνήσουν μ' αυτό που διαβάζουν; Αυτό λοιπόν είναι πλέον το μεγάλο δίλημμα μιας νέας μορφής εκπαίδευσης και παιδείας η οποία χρειάζεται. Γιατί αυτή η γενιά δεν ζει μόνο με το *ChatGPT*. Ήδη στην Κορέα, στη Κίνα, στην Ιαπωνία, η Ασία έχει προχωρήσει πιο μπροστά σ' αυτά. Οι νέες γενιές και η δικιά μας ζει με τους ψηφιακούς βοηθούς. Οι ψηφιακοί βοηθοί δεν είναι μόνο το *Siri* και το *Alexa*. Του λες ας πούμε: «Θα 'ρθω στο σπίτι, άναψε τον φούρνο, βάλε πλυντήριο, κλείσε το *air condition*, κτλ» δεν είναι μόνο αυτό. Σου λέει πώς μπορείς να κάνεις τη φορολογική σου δήλωση για να γλυτώσεις χρήματα! Σου λέει τι αυτοκίνητο σου ταιριάζει να διαλέξεις. Σου λέει τι είδους ταίρι πρέπει να έχεις, τι χαρακτηριστικά πρέπει να έχει αυτός που θα ερωτευτείς. Όταν λοιπόν ο ψηφιακός βοηθός έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, γίνεται πλέον μέρος του σώματός σου και του μυαλού σου, δηλαδή γίνεσαι ένας άλλος άνθρωπος! Δεν είσαι ο άνθρωπος που ουσιαστικά αποφασίζει, σκέφτεται, ψάχνει μόνος του. Αυτό όμως υπάρχει σήμερα!

Θα τελειώσω αυτή τη πρώτη προσέγγιση με τη γενική παιδεία. Να σας πω ότι διαβάζοντας ένα βιβλίο, όλοι μας άλλωστε τώρα διαβάζουμε πάρα πολλά πράγματα που είναι διαφορετικά, που είναι νέων ανθρώπων, νέων φιλοσόφων, διάβαζα λοιπόν ένα βιβλίο για τη φιλοσοφία της τεχνητής νοημοσύνης και ανέγνωσα μέσα τον **data**-ισμό, και δεν μπορούσα να βγάλω νόημα γιατί διαβάζοντας **data**ισμό, εγώ καταλάβαινα “ντανταϊσμό”, γιατί το μυαλό πηγαίνει σ' αυτό που ξέρεις. Ο “ντανταϊσμός” ήτανε κάτι που είχαμε διαβάσει όταν ήμασταν νέοι, φιλοσοφία της αναρχίας στη τέχνη κτλ, ξέραμε τι είναι ο ντανταϊσμός. Μα τώρα είναι **data**ισμός, δηλαδή είναι η φιλοσοφία των δεδομένων. Είναι μια νέα φιλοσοφία γύρω από αυτή τη διαδικασία πληροφορίας, έχει πάρα πολλές διαστάσεις που ξεκινάνε από την πληροφορία και συνεχίζει στο ποιος έχει

την πληροφορία, πώς δίνεις την πληροφορία, πώς την χρησιμοποιείς και ούτω καθεξής. Η ανθρώπινη ευφυΐα, οι άνθρωποι θεσμοί, όπως έχουν οργανωθεί, βλέπω πάρα πολύ μεγάλη δυσκολία στο να μπορούν να θέσουν όρους στη χρήση του ωκεανού των πληροφοριών και στα *data* τα οποία κυκλοφορούν και αφορούν όλες τις επιστήμες αλλά και την καθημερινή μας ζωή. Άρα το ζήτημα είναι πώς ο κάθε πολίτης χωριστά έχει τη δυνατότητα να ορίσει και να κρίνει ώστε να έχει τη δική του απόφαση για οτιδήποτε κάνει, χρησιμοποιώντας την πληροφορία.

Και μπαίνουμε λοιπόν στο θέμα της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού συστήματος. Πριν από 12 χρόνια ήμουν Υπουργός Παιδείας και εδώ είναι πολλοί από τον χώρο της εκπαίδευσης, συνεργάτες μου, με τους οποίους δώσαμε πάρα πολύ μεγάλες μάχες. Χρησιμοποιούμε συνήθως τη λέξη «μάχη» πολεμικά, δώσαμε και «μάχες» γνώσης, κατανόησης του να προσεγγίσουμε τη νέα πραγματικότητα. Ερχόταν ένας κόσμος που άλλαζε. Είχαμε ένα σύστημα πάρα πολύ βαρύ και πάρα πολύ δύσκολο και πάρα πολύ αρνητικό στο να αλλάξει και έπρεπε να κάνουμε πράγματα. Παρουσιάσαμε λοιπόν τα προγράμματα σπουδών, τα οποία ήταν κάτι πάρα πολύ προχωρημένο για την εποχή. Δηλαδή, τότε είπαμε, στο δημοτικό σχολείο, τι πρέπει να κάνουμε; Πρέπει να κάνουμε αυτό που τότε ανέπτυξα και στο βιβλίο μου. Είχα από τότε αυτή την αντίληψη, ενώ δεν υπήρχε ακόμα η τεχνητή νοημοσύνη, ότι, αν είναι δυνατόν από πέντε ή έξι χρονών ένα παιδί παράλληλα με τις ψηφιακές δεξιότητες, τις οποίες έχει πλέον όταν γίνει έξι χρονών, να έχει και τις ανθρωπιστικές σπουδές. Ξεκινήσαμε λοιπόν αυτά τα πειραματικά / πιλοτικά προγράμματα, όπου βάζαμε από τη πρώτη δημοτικού, την Πληροφορική, τον υπολογιστή, τα παιχνίδια μέσα από τον υπολογιστή, αλλά την ίδια στιγμή βάζαμε το θεατρικό παιχνίδι, τον χορό, τη φιλιαναγνωσία, δηλαδή όλα αυτά που καλλιεργούν την ανθρώπινη φύση. Γιατί για να μην μας επιβληθούν οι μηχανές, πρέπει να αναπτύξουμε την ανθρώπινη φύση. Είμαστε στα δώδεκα χρόνια μετά, αυτά τα προγράμματα τα επεξεργάστηκε ιδιαίτερα η σημερινή κυβέρνηση, δούλεψε πάνω σ' αυτά, παρουσίασε κάποια

νέα προγράμματα. Λοιπόν, θέλω πλέον να σας πω ότι αυτά τα προγράμματα πλέον είναι πάρα πολύ παλιά. Δηλαδή σε δώδεκα χρόνια είμαστε σε έναν άλλο πλανήτη. Και πάμε τώρα να τον δούμε αυτόν τον πλανήτη και τι χρειάζεται.

Η τεχνητή νοημοσύνη στο εκπαιδευτικό σύστημα. Είπα πριν ότι το πρώτο και μεγάλο ηθικό ζήτημα είναι η ισότητα και η ισότητα ξεκινάει από το σχολείο. Σήμερα στον πλανήτη μας, που είναι τόσο μικρός πια και τόσο εύκολα βρίσκεσαι από το ένα σημείο στο άλλο, οι ανισότητες είναι τρομακτικές. Έτσι έχουμε απ' τα παιδιά της Γάζας και της Αφρικής, που δεν πάνε σχολείο, μέχρι τα παιδιά εξαιρετικά εξελιγμένων σχολείων, τα οποία φοράνε ειδικά γυαλιά και κάνουν το μάθημα της Αρκτικής και χαϊδεύουν τον πιγκουίνο! Έχουμε παιδιά που διδάσκονται τη διάσκεψη της Γιάλτας και μιλούν με τον Τσόρτσιλ, κάνουν ερωτήσεις και τους απαντάει. Μπορείτε λοιπόν να φανταστείτε τις διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους που μεγαλώνουν αυτή τη στιγμή.

28

Ποιος είναι ο ρόλος των κυβερνήσεων; Σύμφωνα με τον ΟΑΣΑ έντεκα χώρες στον πλανήτη έχουν αλλάξει ολοκληρωτικά τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα, λαμβάνοντας υπόψιν την τεχνητή νοημοσύνη και την πραγματικότητα, τέσσερις χώρες βρίσκονται σε εξέλιξη να τ' αλλάξουν, ένας πολύ μεγάλος αριθμός χωρών κάνουν συζητήσεις σαν αυτές που κάνουμε εμείς σήμερα και ο μεγαλύτερος αριθμός χωρών βρίσκεται σε πραγματικότητα πολύ διαφορετική από το να συζητήσει για τη τεχνητή νοημοσύνη στα σχολεία. Άρα η εποχή αυτή ξεκινάει με δεδομένες τις τεράστιες ανισότητες, οι οποίες θα πολλαπλασιάσουν τις ανισότητες μεταξύ των χωρών κυρίως, έτσι γιατί η εξέλιξη αυτή στη τεχνολογία θα φέρει μεγάλες αλλαγές, πολύ μεγάλες εξελίξεις στην εργασία, οικονομία, στο ΑΕΠ της κάθε χώρας, άρα μπορούμε να κάνουμε μια πρόβλεψη η οποία δεν θα είναι θετική γιατί οι μεγάλες ανισότητες μεταξύ των χωρών φέρνουν πολέμους και ανισορροπίες.

Η ισότητα αυτή είναι θέμα πλέον και των παγκοσμίων προτεραιοτήτων. Πιο συγκεκριμένα γίνεται η πα-

γκόσμια συνάντηση ΚΟΠ² για το θέμα του περιβάλλοντος, που είναι το άλλο πολύ μεγάλο ζήτημα. Δεν έχουμε όμως αντίστοιχη μεγάλη διάσκεψη για το θέμα της τεχνητής νοημοσύνης και των ανισοτήτων που θα φέρει.

Πάμε τώρα να δούμε λίγο την τεχνητή νοημοσύνη μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το πρώτο και βασικό είναι το θέμα των προγραμμάτων σπουδών. Τότε δώδεκα χρόνια πριν και στο βιβλίο που είχε τη καλοσύνη να αναφερθεί και ο κύριος Κρασσάς και ο κύριος Κατσικάρος, αναφέρομαι στην ανάγκη, ο τίτλος του νέου εκπαιδευτικού, της νέας εκπαιδευτικής προσέγγισης να είναι «Ο Αριστοτέλης και ο κώδικας». Μόνο που πολύ γρήγορα, ο κώδικας παράγεται από την τεχνητή νοημοσύνη. Δηλαδή, αυτό που υπήρχανε σχολές, σχολεία, διεθνή διαδικτυακά σχολεία, που μάθαιναν στον κόσμο κώδικα κλπ., πλέον παράγεται από τους αλγόριθμους. Αυτό έγινε από τότε που συνέγραψα το βιβλίο μέχρι σήμερα. Δηλαδή τώρα μιλάμε για Αριστοτέλη και τεχνητή νοημοσύνη. Τα προγράμματα σπουδών λοιπόν, τώρα, θα πρέπει ενσωματώσουν αυτήν την αντίληψη που είπαμε, δηλαδή συνεχώς να έχουμε το ψηφιακό και το ανθρωπιστικό, σε όλες τις σπουδές να πάνε παράλληλα και δεύτερο και σημαντικό, ν' αλλάξουμε τη μεθοδολογία. Το να βάλουμε εργαλεία μέσα στη τάξη για να ακολουθήσουν ένα σύστημα το οποίο είναι δασκαλοκεντρικό, το οποίο αναπαράγει, όπως ξέρουμε σε πολύ μεγάλο βαθμό την πληροφορία και την παπαγαλία και απλά να εισάγουμε καινούργια εργαλεία για να το κάνουμε αυτό καλύτερα δεν θα κάνουμε τίποτα, χρειαζόμαστε και τις μεθοδολογίες. Να το πω με απλά λόγια, για την Ιστορία π.χ., μπορούμε με πάρα πολύ ωραίο τρόπο σήμερα να δείξουμε τι έγινε τότε. Έχουμε βίντεο, έχουμε αναπαραστάσεις, έχουμε άβαταρ, ό,τι μπορεί ο καθένας φανταστεί. Το θέμα είναι να κάνουμε το βήμα και να πούμε όχι τι έγινε, αλλά γιατί έγινε και ποιες ήταν οι επιπτώσεις. Εδώ τα ερ-

² Η **Παγκόσμια Συνάντηση ΚΟΠ (COP)** για το περιβάλλον είναι η **Διάσκεψη των Μερών (Conference of the Parties, COP)** που διοργανώνεται στο πλαίσιο της **Σύμβασης-Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC)**. Αυτή είναι μια ετήσια συνάντηση όπου συγκεντρώνονται οι χώρες που έχουν υπογράψει τη σύμβαση, για να συζητήσουν και να αποφασίσουν σχετικά με την καταπολέμηση της **κλιματικής αλλαγής** και την προστασία του περιβάλλοντος.

γαλεία είναι πραγματικά συναρπαστικά. Για να γίνει αυτό, δηλαδή για να μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε τα νέα εργαλεία της τεχνητής νοημοσύνης με νέα προγράμματα, με νέα προσέγγιση και με νέες μεθόδους, καταλαβαίνετε ότι το κυρίαρχο θέμα είναι οι εκπαιδευτικοί. Κάθε χώρα λοιπόν θα πρέπει να εκπαιδεύσει έναν τεράστιο αριθμό, γιατί σε όλες τις χώρες ο αριθμός εργαζόμενων στην εκπαίδευση είναι ο μεγαλύτερος αριθμός δημοσίων υπαλλήλων. Θα πρέπει λοιπόν να εκπαιδεύσει, με τρομαχτική ταχύτητα, έναν τεράστιο αριθμό ανθρώπων, οι οποίοι, κατά κανόνα, αλλάζουν δύσκολα και όχι μόνο στην Ελλάδα, σε όλες τις χώρες δεν είναι μόνο ελληνικό το πρόβλημα. Είναι συνήθως ένας πολύ μεγάλος αριθμός ανθρώπων με διαφορετικά χαρακτηριστικά και διαφορετικές γενιές. Είναι στην περιφέρεια, είναι στο κέντρο, είναι μαθηματικοί, είναι φιλόσοφοι, είναι φιλόλογοι, είναι... Τελείως διαφορετικές προσεγγίσεις κι αυτοί όλοι θα πρέπει πολύ γρήγορα ν' αλλάξουν και να εκπαιδευτούν.

30

Θυμάστε όταν κάναμε το πρόγραμμα της Πληροφορικής για τους εκπαιδευτικούς. Νομίζω πολύ καλύτερα από εμένα, είναι εδώ οι διευθυντές εκπαίδευσης οι οποίοι μπορούν να πουν τα τεράστια ζητήματα που προέκυψαν. Άρα το ζήτημα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών και το να μπουν στην καινούργια εποχή είναι, όπως καταλαβαίνουμε, μείζον. Έβλεπα σήμερα στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ότι έκαναν με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης ένα πρόγραμμα ερευνητικό. Έχουν πάρει 2.000 ερωτηματολόγια από εκπαιδευτικούς, τους οποίους εντόπισαν αντιπροσωπευτικά και από τους 2.000 ένας στους δύο μπορεί να ορίσει τι είναι η τεχνητή νοημοσύνη. Ούτε 0,5% μπορούν να πουν πώς θα χρησιμοποιηθεί μέσα στην αίθουσα. Για να δούμε όμως λίγο και την αισιόδοξη πλευρά: το Πανεπιστήμιο Κρήτης, σήμερα έχει κάνει μια πολύ σοβαρή δουλειά για το θέμα, η οποία ονομάζεται "Ανθρωποκεντρική τεχνητή νοημοσύνη". Έχει χρησιμοποιήσει πιλοτικά προγράμματα, εργαλεία, έχει έρθει σε επαφή με 5.000 εκπαιδευτικούς. Θυμίζω ότι είναι 180.000 το σύνολο των εκπαιδευτικών μας, για να ορίσει ουσιαστικά τα νέα δεδομένα, να βοηθήσει την πολιτεία να εισέλθει

σε μια νέα πραγματικότητα.

Πριν από λίγα χρόνια είχαμε το πρώτο και το δεύτερο κύμα των εφαρμογών της τεχνητής νοημοσύνης στην εκπαίδευση, που ουσιαστικά ήταν η επικοινωνία του ανθρώπου με τη μηχανή. Ήταν η γλώσσα που επικοινωνούσαν ο άνθρωπος και η μηχανή. Τώρα έχουμε το τρίτο κύμα, στο οποίο γι' αυτό λέω ότι πρέπει να προσαρμόζεται με τρομερή ταχύτητα το εκπαιδευτικό σύστημα, άρα πρέπει ν' αλλάξει όλη η δομή του, να γίνει πιο περιφερειακό, να γίνει πιο ελεύθερο, να έχει διευθυντές ανά ομάδες σχολείων οι οποίοι να έχουν μεγάλη ελευθερία κινήσεων. Το τρίτο, λοιπόν, κύμα που αυτή τη στιγμή έχει νέα εργαλεία για την τεχνητή νοημοσύνη, μετατοπίζεται σε αυτό που είπα στη αρχή, στα *data*, δηλαδή στα δεδομένα: ποια δεδομένα θα χρησιμοποιηθούν. Έχουμε το *ChatGPT*, έχουμε το *Microsoft Copilot* που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί, έχουμε το *Google Gemini*, είναι διάφορα προγράμματα που χρησιμοποιούνται και τώρα έχουμε νέα περιβάλλοντα. Δηλαδή δεν έχουμε μόνο τα εργαλεία που μπαίνουν μέσα στα δεδομένα, έχουμε εργαλεία που μπαίνουν σε άλλα ή σε συγκεκριμένα δεδομένα, τα οποία καθορίζονται, από ποιους; Μόνο από ιδιωτικές εταιρείες, δηλαδή όλα αυτά τα εργαλεία που λέμε, είναι εργαλεία των μεγάλων εταιρειών, είναι *Google*, είναι *Microsoft*, δεν έχουμε δημόσια εργαλεία. Τι θα πούμε; Δεν θα χρησιμοποιήσουμε τα ιδιωτικά μέχρι να δημιουργήσει το δημόσιο τα δικά του; Μέχρι να κάνει το δημόσιο τα δικά του, οι ιδιωτικές εταιρείες θα έχουν φτιάξει πέντε γενιές άλλων εργαλείων.

Και προχωρώ στο επόμενο πάρα πολύ σοβαρό θέμα, στο θέμα του ιδιωτικού τομέα και της ρύθμισης του ιδιωτικού τομέα. Να πούμε για τον συγκεκριμένο τομέα, δηλαδή για τα εργαλεία που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί, γιατί κινδυνεύουμε, χώρες και ήπειροι ολόκληρες να ορίζονται από μια εταιρεία. Και να μπορέσουμε να καταλάβουμε ακολούθως τα εργαλεία της στα σχολεία πως μπορεί να επηρεάζουν την πραγματικότητα. Τι μπορούμε να κάνουμε εδώ, και πάλι χρειάζεται ένα πολύ ισχυρό θεσμικό σύστημα. Χρειάζεται η δυνατότητα, όχι μόνο η δυνατότητα, το να ωθείς εκπαιδευτικούς και σε άλλους κλάδους

αλλά τώρα μιλάμε για εκπαιδευτικούς που θα χρησιμοποιούν διαφορετικά εργαλεία, διαφορετικά περιβάλλοντα, να μην υπάρχει δηλαδή η μονομέρεια, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε απόλυτο έλεγχο.

Θα σας πω ένα τελευταίο παράδειγμα το οποίο είναι πραγματικά κάτι σαν αυτό που είπε η Κασσιανή «τα χείρω και τα κρείττω». Στη Κίνα, μπορείτε, να δείτε στο διαδίκτυο τα βιντεάκια, διαφημίζουν τις τάξεις, που υπάρχει είναι ένα μικρό στεφανάκι το οποίο τοποθετούν στο κεφάλι των παιδιών. Ο δάσκαλος λοιπόν, μέσα από αυτό το στεφανάκι, στην οθόνη του, μπορεί να δει ποιο παιδί έχει δυσκολίες, ποιο παιδί εκείνη τη στιγμή είναι αφηρημένο, ποιο παιδί έχει δυσκολίες συγκέντρωσης. Μπορεί στο κάθε παιδί να κάνει εξατομικευμένη διδασκαλία, να δώσει διαφορετικές ασκήσεις, ανάλογα με τις δυνατότητες του κάθε παιδιού. Μπορεί ακόμη η διόρθωση να γίνει αυτόματα, να μην χρειαστεί ο δάσκαλος ν' ασχοληθεί για όλα τα παιδιά, οπότε να έχει περισσότερο χρόνο να ασχολείται με το κάθε παιδί που έχει ανάγκη της προσοχής και της βοήθειάς του. Είναι αυτό που λέγεται πια «Η εξατομίκευση της προσέγγισης», ένα εργαλείο στα χέρια του δασκάλου που μπορεί να εξατομικεύσει με πολύ εύκολο τρόπο, αν έχει είκοσι παιδιά και να μπορεί με το κάθε παιδί να ασχολείται διαφορετικά. Αυτό πάει σ' αυτή την ισότητα που είχαμε πει, στο πόσο καλύτερα μπορούμε να προσεγγίσουμε τα παιδιά, γιατί εξατομικευμένη εκπαίδευση είχαμε μόνο στα παιδιά των βασιλόπαιδων, στο παρελθόν.

Σκεφτείτε όμως, αυτό το στεφανάκι τι άλλο ρόλο μπορεί να παίξει, πώς μπορεί να ελέγξει ολόκληρες κοινωνίες να ελέγξει το μυαλό των ανθρώπων ή να τιμωρήσει ανθρώπους για τη σκέψη τους. Δηλαδή είναι αυτό το συνεχές, ο θαυμασμός και ο φόβος. Και τελειώνω πάλι με τον στίχο του Ελύτη: «Τη πρόοδο πρέπει να την τρώμε με τη φλούδα και τα κουκούτσια», να μην κάνουμε πίσω γιατί όποιος κάνει πίσω θα είναι παρίας στην επόμενη εποχή.

Ευχαριστώ πολύ!

Αυτό ακριβώς είναι που θέλω να δούμε και λίγο μετά σαν προβληματισμό, αυτό ακριβώς. Το «αν δεν κηρύξεις ως κοινωνικό πλαίσιο τους θεσμούς που θα δημιουργήσουν όλη αυτή τη νέα κατάσταση» και απλώς «βαράς μπουινιά στο μαχαίρι», όπως έλεγαν κάποιοι παλιοί, θέλοντας να τ' απορρίψω, θέλοντας να τα διώξω, οι δυσκολίες που θα έχουν να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί, οι δυσκολίες που έχουμε να πείσουμε οποιονδήποτε άνθρωπο, οι δυσκολίες που έχει ένας άνθρωπος που έχει αυτό εδώ το πράγμα, στο κινητό αναφέρομαι, στα χέρια του και λέει: «Δεν μ' ενδιαφέρει».

Όταν βάλαμε την Πληροφορική στα σχολεία, επί της υπουργίας της κ. Διαμαντοπούλου, οι σχολικοί σύμβουλοι, είχαμε κάνει μια προσπάθεια να ενημερώσουμε τους γονείς για το τι θα κερδίσει το παιδί και θυμάμαι μια κυρία σε ένα σχολείο καθώς ενημέρωνα τους γονείς ως σχολικός σύμβουλος, να σηκώνεται επάνω και να μου λέει: «Ποιος σας έδωσε κύριε την άδεια για μια ώρα την εβδομάδα να κάθεται το παιδί μου μπροστά στην οθόνη του υπολογιστή;» Ήταν περίπου μιάμιση ώρα η συνάντηση με τις ερωτήσεις των παριστάμενων και της απαντώ: «Το παιδάκι είναι αυτό που κάθεται δίπλα σας και παίζει με το κινητό σας τόση ώρα»; Λέει «ναι», «Ευχαριστώ».

Κύριε Ράμφο, διάβαζα όλα αυτά και ειδικά αυτό το βιβλίο το αμερικάνικο το οποίο προανέφερα, που λέει ότι οι άνθρωποι προσπαθούμε χιλιάδες χρόνια να κατανοήσουμε πώς σκεφτόμαστε και δημιουργούμε ανθρώπους που μπορούμε να τους μάθουμε να σκεφτούν. Μιλούσε για τον Αριστοτέλη, μιλούσε για τη Λογική, μιλούσε για τους συλλογισμούς και κατέληγε ότι η τεχνητή νοημοσύνη παράγει σκεπτόμενες οντότητες.

Η αξία των σκεπτόμενων είναι δεδομένη, επομένως, αν θέλουμε να μείνουμε στα δεδομένα, είναι αρκετό να

περιγράψουμε την κατάσταση και την περιέγραψε ωραία η κυρία Διαμαντοπούλου. Εάν θέλουμε να προχωρήσουμε από την περιγραφή στην κατανόηση, τότε είμαστε υποχρεωμένοι να καταλάβουμε τη λογική. Το πρόβλημά μας είναι λοιπόν η κατανόηση των δεδομένων, αφού προηγηθεί η κατ' ανάγκη, αλλά χωρίς και να προηγηθεί, η περιγραφή της καταστάσεως. Διότι το παιχνίδι στην Ιστορία παίζεται με βάση τις κατανοήσεις των προβλημάτων. Το νόημα δηλαδή των πεδίων που μας αφορούν και όχι την εξωτερική επιφάνεια με την οποία παρουσιάζονται, εξ ου και πολλές φορές συμβαίνει στους ανθρώπους να παραξενεύονται για τις εκδοχές των πραγμάτων και για τους θεωρητικούς να μιλάνε για την πονηριά της Ιστορίας, για εξελίξεις απροσδόκητες, την ετερογονία των σκοπών που λέμε συνήθως.

Άρα, αν θέλουμε να προχωρήσουμε ουσιαστικά την κουβέντα, όπως άρχισε, πρέπει να κατανοήσουμε τη λογική του φαινομένου. Η λογική του φαινομένου δεν είναι απλώς συναθροιστική, ας πούμε, ούτε πρόκειται για κάτι το οποίο έχει να κάνει με μια τρομακτική μεταβολή. Είναι μια τρομακτική μεταβολή ως ποσοτικό μέγεθος, δεν είναι ως ποιοτικό μέγεθος. Γιατί η λογική είναι μία και κοινή είναι η λογική της μηχανής. Δεν το λέω με κακή έννοια, το λέω με την έννοια ότι η μηχανή βασίζεται στη λογική του αιτίου και του αποτελέσματος και στη χρονικότητα των καλυτέρων αποδόσεων, στο συντομότερο δυνατό χρόνο, με την ασφαλέστερη διάρκεια κτλ. Δηλαδή δεν χρειάζεται να τα χάσουμε μπροστά στις καταπληκτικές πράγματι εφαρμογές διότι είναι ποσοτικές. Του χρόνου, το 2026 θα αλλάξουμε τα δεδομένα του δευτερολέπτου. Επίσημα, το δευτερόλεπτο θα προσδιοριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια και η χρονικότητα θα συγχρονιστεί με αυτό.

Τι ενδιαφέρει τώρα εδώ εμάς περισσότερο για να μπούμε σε αυτή την ιστορία; Από τη στιγμή κατά την οποία η τεχνητή νοημοσύνη είναι η τελευταία λέξη, ας πούμε, των μηχανικών επιτευγμάτων του ανθρώπου, των νεότερων χρόνων, να το πούμε έτσι, αλλά και από τα χρόνια του μηχανισμού των Αντικυθήρων. Καλό είναι να σκεφτούμε ποια είναι η λογική πάνω στην οποία ριζώνει η μηχανή. Αν σκεφτούμε ποια είναι η λογική στην οποία ριζώνει η μηχανή

νή, μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα περαιτέρω. Η λογική στην οποία ριζώνει η μηχανή, όπως λένε οι κοινωνιολόγοι και είναι γνωστό, είναι **η λογική της ισότητας**. Γι' αυτόν τον λόγο, τα μηχανικά επιτεύγματα αναπτύσσονται με τα νεότερα κράτη και κοινωνίες, όπου η ισότητα μεταβάλλεται σε θεμελιώδη προϋπόθεση για μια κοινωνική αλλαγή, πολύ σοβαρή αλλαγή, που είναι οι μεταβάσεις από κοινωνικά καθεστώτα αυστηρών ιεραρχιών, ας πούμε από βασιλικά και τέτοια, προς δημοκρατίες. Δηλαδή *η ισότητα και η δημοκρατία πάνε μαζί*, αλλά και η μηχανή και η δημοκρατία πάνε μαζί. Έχει μεγάλη σημασία, γιατί αν θέλουμε να ψάξουμε καλά τη Δημοκρατία στα αρνητικά της, πρέπει να σκεφτούμε τη σχέση της με τη μηχανή, πέρα από τα θετικά της. Η λογική της Δημοκρατίας μπορεί να είναι η μηχανή, άρα έχουμε ανθρωπολογικά πρόβλημα σε ορισμένες περιπτώσεις, σε ορισμένες συνθήκες.

Δηλαδή, αν η ισότητα δεν λαμβάνει υπόψη την ανομοιότητα, τότε πάμε σε παρακμιακές καταστάσεις, σε ολοκληρωτισμούς, τυραννίες πλειοψηφιών και δεν ξέρω τι άλλο ή σε ποσοτώσεις του τύπου που ξέρουμε στην Αμερική, ότι είναι 5% λευκοί, 5% μαύροι, 5% κίτρινοι στην ταινία, όχι ποιος έχει ταλέντο. Έχει μεγάλη σημασία αυτό που λέμε, γιατί από εκεί θα βρούμε την άκρη του νήματος, που θα μας βοηθήσει να σκεφτούμε το πρόβλημα χωρίς να φοβόμαστε, αφού δεν είναι κάτι καινούργιο που έρχεται, είναι κάτι ποσοτικά ιλιγγιωδώς ανώτερο από τα προηγούμενα, αλλά είναι μέσα σ' αυτό.

Υπό ποία έννοια; Η μηχανική σχέση σε τι βασίζεται; Η σχέση αιτίας και αποτελέσματος παραβλέπει το νόημα στο οποίο ένας συντελεστής δεν μπορεί να υπολογιστεί ποτέ. Είναι μια μυστηριώδης, ας πούμε, ελευθερία στα δεδομένα τα οποία έχουμε στα χέρια μας και τα οποία αντιμετωπίζουμε και το οποίο έχει να κάνει με το νόημα που έχει για μας κάτι και όχι για το ότι η συνάντηση που έχουμε εδώ πέρα και η συζήτηση θα κρατήσει δύο ώρες και θα έχουμε μιλήσει περί τεχνητής νοημοσύνης. Γιατί το αντικειμενικό δεδομένο ή το ποσοτικά μετρούμενο είναι ότι στο Ίδρυμα Λασκαρίδη την τάδε μέρα και ώρα, οι τάδε άνθρωποι μίλησαν για αυτό το πράγμα και είπαν αυτά. Και

μάλιστα, αν ρωτήσουμε το ChatGPT θα μας βγάλει αμέσως τη σούμα τι είπε ο καθένας. Το ένα είναι αυτό, το άλλο είναι, τι νόημα έχει αυτό; Εκεί δεν παίζει η μηχανή, εκεί είναι το σημείο που δεν χρειάζεται να φοβόμαστε και να ξέρουμε πολύ καλά ότι μπορούμε να συμβιώσουμε θαυμάσια με όλα τα μηχανήματα σε μια ιεραρχική σχέση. Την ιεραρχία την καθορίζει η αντίληψη του νοήματος ή η αίσθηση της πρακτικής ανάγκης. Η ιεραρχία του νοήματος είναι η **ανθρωπινότητά** μας. Γιατί αυτό μόνο στον άνθρωπο υπάρχει, μόνο ο άνθρωπος έχει συνείδηση, μόνο ο άνθρωπος παράγει νόημα, ανεξαρτήτως αν παράγουν οι αλγόριθμοι αλγόριθμους πάνω στα δεδομένα, όμως, όχι πάνω στο μηδέν. Δεν υπάρχει παραγωγή εκ του μηδένος στη μηχανή, αυτό είναι όλο το μυστικό. Στην τέχνη υπάρχει, στη λογοτεχνία υπάρχει και στη ζωή τη καθημερινή εκ του μηδενός μάς πέφτουν όλα στο κεφάλι, εκεί που τα έχουμε όλα ενώσει τέλεια. Άρα αυτή είναι η διαχωριστική γραμμή η οποία πρέπει να μας βοηθήσει να τελειώνουμε με το θέμα του φόβου και να περάσουμε στο θέμα της ευθύνης. Πρόκειται μάλιστα για ευθύνη απέναντι στο γεγονός ότι ακριβώς είμαστε όντα του νοήματος και ότι χωρίς το νόημα, η σκέψη είναι μια μηχανική σκέψη απλώς και ότι η κρίση της σημερινής εποχής έχει να κάνει με το γεγονός ότι η προσπάθεια όλων αυτών των τεχνολογικών τεραστίων επιτευγμάτων είναι να κωδικοποιηθεί το νόημα. Και πάμε σε γλώσσες οι οποίες είναι απολύτως κωδικές, δηλαδή δεν διαφέρουν πολύ ή διαφέρουν όχι ποσοτικά, ας πούμε, αλλά ποιοτικά πολύ, από τα σήματα στους δρόμους που βλέπουμε. Δηλαδή: αριστερά, δεξιά, απαγορεύεται η είσοδος, γρηγορότερα, αργότερα κτλ. Η κωδικοποίηση είναι η μεγάλη κρίση της ισότητας και ενδεχομένως και της δημοκρατίας. Η προσπάθεια να μονοδρομηθεί το νόημα. Εκεί είναι η μεγάλη κρίση της εποχής, εκεί είναι οι Τραμπ, εκεί είναι όλα τα κρίσιμα φαινόμενα μιας εποχής όπως είναι η σημερινή, που επειδή δεν καταλαβαίνουμε, προσπαθούμε μέσα από την περιγραφή να βγάλουμε συμπέρασμα. Το συμπέρασμα δεν βγαίνει από την περιγραφή, βγαίνει από το νόημα. Η πραγματικότητα είναι συζητάμε, αλλά τι θα πει η συζήτηση είναι κάτι άλλο. Δηλαδή αναζήτηση από κοινού ενός στόχου και όχι κουβέντιασμα. Επομένως, με αυτά τα δεδο-

μένα, μπορούμε να περάσουμε κατευθείαν σε μία άφοβη αντιμετώπιση του προβλήματος, αλλά και σε μία φοβερά υπεύθυνη ιστορία του νοήματος, που έχει να κάνει με το σχολείο το ίδιο. Τι γίνεται στο σχολείο; Γιατί μεγαλώνουμε στο σχολείο; Επειδή μαθαίνουμε ή επειδή μπαίνουμε στο νόημα σιγά-σιγά;

Διότι το μωρό δεν έχει καμία σχέση με το νόημα. Βελάζει, ας πούμε. Όσο μεγαλώνει το παιδί, η συνείδησή του αρχίζει να σχετίζεται με τα χέρια του και με τα πόδια του, περνάμε δηλαδή σε μια άλλη φάση. Το θεμελιώδες ανθρωπολογικό γνώρισμα, η μοναδικότητα του ανθρώπου, είναι ότι αυτό που έχω εδώ θέλει να πει κάτι πέρα από το ότι είναι ένα μαύρο μολύβι που κρατάω στα χέρια μου. Τι θέλει να πει; Ότι ο άνθρωπος γράφει τις σκέψεις του; Δηλαδή η σκέψη αντί να αντιγράφει, παράγει. Επομένως δεν κωδικοποιείται η σκέψη, παρά μόνο επί ποινή θανάτου. Τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως και οι φυλακές είναι οι κωδικοποιητές της σκέψεως. Τα έχουμε γνωρίσει αυτά και έχουμε δει και πού κατέληξαν και θα τα βλέπουμε διαρκώς. Άρα μένει κάτι άλλο, μένει να δούμε πώς από τη σημερινή κρίση της αποσβέσεως του νοηματικού υπόβαθρου, θα περάσουμε σε μία ανάταξη των πραγμάτων. Υπό την έννοια αυτή, μας είναι πολύ χρήσιμη μία χρονικότητα, όχι τρομοκρατική που έχει τρομαχτικές ταχύτητες, αλλά μια χρονικότητα όπου συνευρίσκονται το «πριν», το «τώρα» και το «μετά». Μια άλλη συνείδηση πραγμάτων. Μας τρομοκρατούν αυτές οι μηχανές γιατί είναι πάρα πολύ μπροστά. Όποιος τρέχει πάρα πολύ μπροστά χωρίς το πριν, πέφτει σε γκρεμό. Αναμφιβόλως. Μας ενδιαφέρει λοιπόν αυτό. Υπό αυτή την έννοια, όχι μόνο μια κληρονομιά τεράστια, πολιτισμού νοήματος που είναι ο ελληνικός, είναι μπροστά μας, αλλά πάνω απ' όλα και κυριότερα, είναι μια γλώσσα που δεν μπορεί να κωδικοποιηθεί ποτέ, όπως είναι η ελληνική. Γιατί η σύνταξη, η κατασκευή της, το ετυμολογικό της είναι πέρα από τους κώδικες. Υπ' αυτή την έννοια, Υπουργεία Παιδείας και όλοι αυτοί οι άνθρωποι που νοιάζονται, πρέπει να ξεκινήσουν από εκεί. Πρέπει να ξανασκεφτούν όλες τις ανοησίες που έγιναν στο παρελθόν, μεταρρυθμίσεις γλωσσικές και μονοτονικές κτλ. και να δουν εξαρχής

σε ποιον βαθμό μπορούν να πετύχουν το *maximum* της νοηματικής αποδόσεως αυτού του πεδίου που λέγεται Γλώσσα και δεν είναι καθόλου απλώς ένα εργαλείο. Είναι ένα πεδίο στο οποίο νεκροί και ζωντανοί συνυπάρχουν. Το μυστικό της ζωής δεν είναι να υπάρχουν ζωντανοί μόνο, είναι και να ανασταίνουν και τους πεθαμένους μέσα μας. Αυτό είναι το μυστικό της ζωής. Αυτό είναι όλο! Όταν χαθεί αυτό, αυτό χάνεται στον κόσμο! Αυτό χάνεται στην Αμερική, αυτό χάνεται στην Ευρώπη και είναι η αδυναμία της. Δεν μπορούμε να αναστήσουμε τους πεθαμένους μέσα μας! Το νόημα είναι που ανασταίνει. Οι περιγραφές χάνονται. Κάνε μου μια καλή περιγραφή να σου πω πώς έχει πεθάνει κάτι. Το θέμα είναι να το αναστήσεις. Επομένως να μπούμε στη κουβέντα για τη Γλώσσα και να δούμε το πρόβλημα στο σχολείο μας, όχι πλέον ότι θα φέρει ο υπουργός δεκάδες χιλιάδες ψηφιακές μηχανές κτλ. που είναι σωστό και καλά θα το κάνει πρέπει να προσαρμοστεί το παιδί. Αλλά κυρίως για να αναδειχθεί η σχέση μεταξύ αντικειμένου οπτικού και νοήσεως του παιδιού η οποία πρέπει να αναπτυχθεί. Δηλαδή πώς την ώρα που βλέπει εικόνα δεν θα ζαλίζεται και δεν θα παύει να λειτουργεί το μυαλό του και θα παραδίδεται. Τον Hinton αυτό που τον τρόμαξε είναι ότι αν παραδοθείς με το μυαλό σου στην ευκολία των αποτελεσμάτων που θα σου δώσει η τεχνητή νοημοσύνη, θα παραιτηθείς από την ίδια την ανθρωπινότητά σου. Αυτό είναι ο μεγάλος ο κίνδυνος. Ότι η ευκολία, η οποία είναι ψυχολογική συνέπεια αυτού του προβλήματος ή η μανία μιας ισότητας τυφλής στην ανομοιότητα, μπορεί να σε οδηγήσει επίσης σε αυτό, σε δραματικές καταστάσεις μετριότητας. Αυτά τα πράγματα πρέπει να φύγουν από τη μέση και να ξαναγυρίσουμε ακριβώς όχι στην εικόνα η οποία πια δεν διαθέτει νόημα - γιατί έχει απόλυτη πληρότητα ο ρεαλισμός της - αλλά στην ερμηνευτική δυνατότητα που θα έχει το αντικείμενό μας τότε θα δούμε σαν άνθρωποι. Θα μπορούμε να σκεφτούμε και να ερμηνεύουμε, πώς ερμηνεύουμε έναν πίνακα, πώς ερμηνεύουμε ένα ποίημα, πώς ερμηνεύουμε τη φυσιογνωμία που έχουμε απέναντι μας; Και αυτό θα πει χαίρω πολύ, λες στον διπλανό σου: «Πώς σου φάνηκε»; Το «πώς σου φάνηκε» είναι το νόημα. Γνωριζόμαστε, λέμε: «Χαίρω πολύ», με χαμόγελο κτλ., φεύγει αυτός, του λέμε:

«Πώς σου φάνηκε»; «Δεν μου πάει, δεν μου αρέσει». Το νόημα είναι το μυστικό της ανθρωπινότητας.

Υπ' αυτή την έννοια έχουμε το προνόμιο της γλώσσας του νοήματος, γιατί είναι Γλώσσα-μητέρα. Επομένως κάθε σοβαρή δουλειά πρέπει να ξεκινήσει από τη συνείδηση του νοήματος, όπου ακριβώς είναι η συνείδηση της αναστάσεως των μέσα μας νεκρών. Τους έχουμε πεθάνει, τους έχουμε εξαφανίσει. Χωρίς να καταλαβαίνουμε περί τίνος πρόκειται, όχι με κακή πρόθεση, δεν υπάρχει τέτοιο θέμα, πιθανές συνομωσίες, τίποτα απ' όλα αυτά. Είναι από το γεγονός ότι έχουμε μια θεμελιώδη έλλειψη η οποία αναπαράγει την αδυναμία να σκεφτούμε το νόημα. Δεν μπορούμε να σκεφτούμε πως μία αντικειμενική πραγματικότητα μεταγράφεται σε ψυχολογικό γεγονός και σε συμπεριφορά. Εάν το καταλάβουμε αυτό, θα καταλάβουμε ότι υπάρχουν εκδοχές όπου απόλυτη ισότητα οδηγεί σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως à la Σοβιετική Ένωση. Έτσι; Κάποιες φορές, αν το καταλάβουμε αυτό, αν προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε πώς μια ιδέα γίνεται συμπεριφορά, τότε λύθηκε το πρόβλημα, γιατί εκείνο είναι το νόημα.

Νόημα είναι η μεταβολή μια σκέψεως σε αίσθημα και σε πραγματικότητα βαθιά. Από κει αρχίζει η κουβέντα και δεν έχουμε να φοβηθούμε τίποτα. Έχουμε να τα σεβαστούμε και να μας αρέσουν οι τεχνητές νοημοσύνες και όλα αυτά τα πράγματα. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, είναι το λεπτό σημείο, στο οποίο πρέπει να αναμείνουμε, λαμβάνοντας υπόψη τα μεγάλα ιστορικά πλεονεκτήματα που έχουμε, δηλαδή έναν πολιτισμό και μια γλώσσα, η οποία είναι μόνο νόημα. Και μόνο να σκεφτούμε τη σχέση που έχουν οι προθέσεις, τα διά, με το όνομα, το ρήμα, που φτιάχνουν άπειρα νοήματα. Τα εκ, τα επί, τα υπό, τα από, κτλ. ολόκληρα συστήματα νοημάτων, που οι προθέσεις είναι χωρίς νόημα, είναι μόρια χωρίς νόημα και όλα αλλάζουν όταν κολλάνε σε κάτι, διαβλέπω, επιβλέπω, αποβλέπω, παραβλέπω. Κόσμοι ολόκληροι από τα χωρίς νόημα κολλήματα! Εκεί είναι όλο το μυστικό, ποια τεχνητή νοημοσύνη, μπορεί να συγκριθεί με μια γραμματική ελληνική. Αν μπορούμε όμως στο νόημα, στο πώς μια κατάσταση γίνεται συμπεριφορά αυτό έχει αξία. Γιατί, αν δε μπορούμε να το κάνουμε

αυτό - όπως το κάνουν οι μεγάλοι συγγραφείς και οι μεγάλοι καλλιτέχνες - γιατί αυτό κάνουν αυτοί οι μεγάλοι, από μια ιδέα βγάλουν μια συμπεριφορά. Τι κάνει ο Ντοστογιέφσκι; Τι κάνουν όλοι αυτοί; Από μια ιδέα, ότι πρέπει να είμαστε ίσοι, του Ρασκόλνικοβ, βγαίνει ξαφνικά η αντίληψη ότι αυτό το πράγμα οδηγεί στην απόλυτη απανθρωπιά. Ένας π.χ., για να ωφελήσει την ανθρωπότητα, σκοτώνει μια γριά, τσιφούτα, τσιγκούνα κτλ., για να μοιράσει τα χρήματα στους φτωχούς. Όπως εδώ μια αντίστοιχη συμμορία δολοφόνων, που έπνιγε ανθρώπους και έπαιρνε τις κληρονομίες τους, πριν κάποιες δεκαετίες, ήταν αυτή η ιστορία. Έχει σημασία λοιπόν, η συζήτηση μας, να εμβαθύνει σ' αυτό το θέμα. Πώς γίνονται οι συμπεριφορές. Γιατί η μετάβαση από τη σκέψη στη συμπεριφορά περνάει από τη νοηματοδότηση. Τώρα εδώ είναι όλο το μυστικό.

ΣΤ. ΚΡΑΣΣΑΣ

40

Μάθηση είναι η τροποποίηση της συμπεριφοράς μας. Είναι πάρα πολύ ουσιαστικό το ότι ακούς ακριβώς αυτό που λείπει, το να δώσεις το νόημα. Είναι πάρα πολύ δύσκολο να καταλάβουμε το πόσο κακό είναι ο «τέλειος» κόσμος της εικόνας που παίρνει το παιδί, γιατί δεν το βάζει να σκεφτεί, πίσω από αυτό, γιατί το έχει όλο έτοιμο. Ξέρετε, εγώ είμαι παιδί του ήχου, δεν είμαι της εικόνας. Και θυμάμαι πάρα πολύ, κόσμους που έπλαθα και τα πρόσωπα που έπλαθα. Τις Κυριακές το Εθνικό Ραδιόφωνο μετέδιδε θέατρο. Γύρω στις 8 με 9 το βράδυ, εκεί ήτανε. Η μάνα μου λοιπόν, μας έβαζε στα κρεβάτια μας και έλεγε: «Θα κοιμηθείτε, αλλά θα ακούτε το ραδιόφωνο». Και έφτιαχνα εικόνες από αυτά που άκουγα. Καμιά φορά κι όταν πηγαίναμε στον κινηματογράφο, έβλεπα το πρόσωπο και το συνέδεα με τον ήχο και έλεγα: «Α, έτσι είναι αυτός! Εγώ τον έφτιαξα αλλιώς». Για να φτιάξω κάτι στο μυαλό μου, προσπαθούσα να του δώσω, όπως είπε ο κύριος Ράμφος, το νόημα, προσπαθούσα να το δουλέψω στο μυαλό μου και όχι να το βρω έτοιμο. Κι αυτός είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης, του εκπαιδευτικού συστήματος. Δεν είναι πανάκεια το να βάλουμε μηχανήματα αν δεν ξέρουμε, όπως είπε η κυρία

Διαμαντοπούλου, τι θα τα κάνουμε. Για ποιον σκοπό θα το βάλουμε μέσα το μηχάνημα; Για να δείξω τι; Και πόσο, το μηχάνημα, θα γίνει εργαλείο στον εκπαιδευτικό για να οδηγήσει έξω απ' το παράθυρο, έξω από την πόρτα, στον κόσμο το παιδί; Το μηχάνημα δεν μυρίζει, ακόμα τουλάχιστον, δεν θα παρουσιάσεις τ' αρωματικά φυτά από ένα PowerPoint, ενώ απ' έξω έχεις χαμομήλια και άλλα φυτά, στην αυλή του σχολείου. Αυτά που είπε ο κύριος Ράμφος, ειδικά για το κομμάτι της γλώσσας, νομίζω ότι έχουν μείνει πίσω στο εκπαιδευτικό σύστημα. Χρειάζεται να ξαναμπούμε σε διαδικασίες τέτοιες που να νοηματοδοτήσουμε την εκπαίδευση μέσα από την ελευθερία που σου δίνει το γλωσσικό μάθημα και όχι το γλωσσικό μάθημα να είναι αυτά τα «κουτάκια» που έχουμε στο σχολείο, στα οποία πρέπει να συμπληρώσω μόνο κάποια λέξη. Δεν είναι μόνο αυτό βέβαια, αλλά πολλές φορές στα χέρια τα δικά μας, των εκπαιδευτικών, καταντάει μόνο αυτό.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

41

Πρώτα σχετικά με τη γλώσσα. Νομίζω ότι είναι μια από τις μεγαλύτερες αποτυχίες της εκπαιδευτικής πολιτικής και εδώ και δεκαετίες είναι η γλώσσα. Γι' αυτό και σήμερα έχουμε πάρα πολύ σοβαρά προβλήματα στη νέα γενιά, όχι πλέον στη χρήση σε βάθος και κατανόησης της γλώσσας και του κόσμου της, όπως τη περιέγραψε ο κύριος Ράμφος, αλλά σε απλή συνεννόηση και απλή περιγραφή γεγονότων. Ένα πολύ φτωχό λεξιλόγιο, μία πλήρης άγνοια, φαντάζομαι το ζείτε κι εσείς, σε μηνύματα που στέλνουν τα νέα παιδιά, εγώ το έζησα και με δάσκαλους που στέλναν *e-mails* και υπήρχε απόλυτη άγνοια της ετυμολογίας, των χρόνων κλπ. Εκεί λοιπόν υπάρχει μια αποτυχία. Η σημασία της είναι μεγάλη, γιατί αυτό που είπε ο κύριος Ράμφος, για τη μονοδρόμηση του νοήματος. Γίνεται λοιπόν πολύ πιο εύκολη η μονοδρόμηση του νοήματος από τον οποιονδήποτε όταν δεν έχεις τον πλούτο και την αντίληψη της γλώσσας που είναι ο πολιτισμός σου και η κουλτούρα σου. Πρέπει όμως να πω ότι η δυσκολία σε αυτό το πάνελ είναι να κάνουμε μια ώσμωση σε αυτές τις δύο εισηγήσεις. Για-

τί κανείς δεν μπορεί να διαφωνήσει με την ουσία της ανά-
 λυσης του κυρίου Ράμφου και νομίζω όλοι στεκόμαστε με
 τρόπο μπροστά στο πώς αυτά θα τα μεταφέρουμε στο εκ-
 παιδευτικό σύστημα. Δηλαδή, πώς θα πάμε σε αυτήν την
 ουσία της ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώ-
 που; Πώς θα «κρατήσουμε ζωντανούς τους νεκρούς μας
 μέσα μας»; «Πώς θα τους αναστήσουμε»; Και πώς ταυτό-
 χρονα θα δώσουμε στη νέα γενιά τη δυνατότητα να μπο-
 ρεί να ζει και να παράγει μέσα σε έναν κόσμο, που έχει και
 διαφορετικές ανάγκες; Πώς θα τα συνδυάσουμε; Νομίζω
 αυτό θα ήταν το τέλειο σύστημα, ο τέλειος άνθρωπος. Να
 μπορεί να κάνει αυτό που έχω πει ως Αριστοτέλης και τε-
 χνητή νοημοσύνη. Μιλάμε για την Ελλάδα και προχθές με
 τον κύριο Ράμφο συζητούσαμε για την επίδραση των κλα-
 σικών στους πολιτικούς γεγονός που μπορεί να φαίνεται
 και λίγο σαν ανέκδοτο. Πώς μπορούμε να τ' αναπτύξουμε
 και τα δύο; Δηλαδή να αναπτύξουμε την ιστορία μας, τη
 φιλοσοφία μας, τη γλώσσα μας και ταυτόχρονα τα εργα-
 λεία, τις αντιλήψεις, την ταχύτητα που χρειάζεται και δεν
 είναι απλό στη σημερινή εποχή για να μπορούν οι άνθρω-
 ποι να είναι - θα μου επιτρέψετε τη λέξη, γιατί νομίζω σ'
 έναν φιλόσοφο φέρνει ανατριχίλα αυτή η λέξη - να είναι
 ανταγωνιστικοί. Δεν γίνεται να μην είναι ανταγωνιστι-
 κοί, στη δουλειά τους, στην κοινωνία, ακόμα και στη δια-
 σκέδασή τους. Αυτό παρουσιάζεται παντού. Για αυτό και
 είπα ότι η εκ θεμελίων αλλαγή πλέον των προγραμμάτων
 σπουδών και της μεθοδολογίας, είναι ένα από τα μεγαλύ-
 τερα ζητήματα, που για να μπορέσει να προχωρήσει η πο-
 λιτική, θέλει τον κύριο Ράμφο. Θέλει δηλαδή τον φιλόσοφο
 που θα βάλει την ουσία του νοήματος και θέλει όλους τους
 ανθρώπους, από κει και πέρα που έχουν όλες τις επιμέ-
 ρους ειδικότητες, για να μπορέσουν να φτιάξουν αυτό το
 νέο ζητούμενο. Αυτή η νέα προσέγγιση του εκπαιδευτικού
 ζητήματος θα έχει τη μεθοδολογία που ξέρουμε όλοι ότι
 είναι αναγκαία, δηλαδή, την μαθητοκεντρική διδασκαλία,
 την ελευθερία της σκέψης, όχι την μονομέρεια του νοήμα-
 τος. Όσο προχωράμε σ' αυτή τη μονομέρεια του νοήμα-
 τος, τόσο και μπορούμε να κωδικοποιήσουμε τη σκέψη.
 Δηλαδή, όταν έχεις πολύ περιορισμένο γλωσσικό ορίζο-
 ντα, όταν έχεις πολύ περιορισμένη δυνατότητα να μπεις

το νόημα των πραγμάτων, μπορεί να σου κωδικοποιήσουν τη σκέψη. Αυτά όλα για να τα κάνουμε χρειάζεται μια τέτοια ευρύτερη προσέγγιση από τον πολιτικό κόσμο, από το πολιτικό σύστημα. Δηλαδή, για να συναινέσεις, πάνω σε τι όμως; Να ξέρουμε, δηλαδή ποια είναι η νέα πραγματικότητα ενός νέου εκπαιδευτικού συστήματος. Και μιλάω για το δημοτικό και το γυμνάσιο. Και από κει να ξεκινήσουμε. Χρειάζεται επομένως άλλου είδους εκπαιδευτικούς, που θα αποφοιτήσουν από άλλα πανεπιστήμια. Σημαίνει λοιπόν ότι θα ξεκινήσουμε από τη μεταρρύθμιση των πανεπιστημίων, το οποίο ξέρουμε πόσο δύσκολο είναι. Άρα είμαστε σε πολλά αδιέξοδα, που χρειάζονται πολλοί μαχητικοί και πολλοί αποφασιστικοί πολιτικοί για ν' αλλάξουν αυτά. Τελικά επανερχόμαστε ότι η πολιτική είναι το κεντρικό στοιχείο της αλλαγής των πραγμάτων, όταν ξέρει να βασιστεί σε τι πρέπει να βασιστεί. Ναι, για να αλλάξεις το εκπαιδευτικό σύστημα δεν θα φωνάξεις τη Microsoft. Θα φωνάξεις και τη Microsoft, να σου φέρει τα εργαλεία, αλλά θα φωνάξεις και τον Ράμφο. Θα φωνάξεις αντίστοιχους. Για να πεις πως ξεκινάω για να φτιάξω αυτά τα νέα προγράμματα σπουδών. Τώρα, το βλέπετε αυτό να γίνεται; Το βλέπω πολύ δύσκολο...

Σ. ΚΡΑΣΣΑΣ

Αν δεν γίνει, θα επιβληθούν πράγματα. Δηλαδή η μη αποδοχή αυτού, θα οδηγήσει σε επιβολή αυτών.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ναι και θα πάμε σε αυτό, που μου έκανε πολύ εντύπωση. Το είπε ο κύριος Ράμφος, ότι η σκέψη δεν κωδικοποιείται. Ναι, θα φτάσουμε σ' αυτό, να μπορεί να κωδικοποιείται η σκέψη.

Όταν ξέρεις όλες κι όλες χίλιες λέξεις της ελληνικής γλώσσας και όταν μιλάς μόνον με εικόνα, τώρα πια ούτε με εικόνα, με βιντεάκι ενός λεπτού, υπάρχει πρόβλημα. Το βλέπουμε πόσο, καθώς παντού στην επικοινωνία, «μη μι-

λάτε, μη γράφετε κείμενα, δεν διαβάζει κανένας κείμενα, κάντε βιντεάκια». Μετά ερχόμαστε αλλού, «όχι βιντεάκια ενός λεπτού, σαράντα δευτερολέπτων, γιατί πάνω απ' τα σαράντα δευτερόλεπτα διασπάται η προσοχή». Στο τέλος θα μιλάμε με νοήματα και με ήχους! Από τη μία βλέπουμε την τρομερή ευφυΐα, το πού μπορεί να φτάσει ο ανθρώπινος νους και βλέπουμε την ίδια στιγμή, πού θα καταντήσει ο ανθρώπινος νους. Πάνω σ' αυτά τα πολύ μεγάλα διαστήματα θα μιλήσω με την εμπειρία της πολιτικής οι φιλόσοφοι αναλύουν και μπορούν να σπρώξουν τον κόσμο μπροστά, μόνο αν υπάρχουν οι πολιτικοί οι οποίοι μπορούν αυτά να τα προσλάβουν και να τα κάνουν πράξη. Κι αυτό χρειάζεται σήμερα. Βλέπετε σήμερα τι σημαίνει πολιτική, για να πάμε σ' αυτό, τι σημαίνει πολιτική στην Αμερική, τι σημαίνει πολιτική στην Ευρώπη, τι σημαίνει πολιτική στην Ελλάδα. Ποιοι άνθρωποι εκλέγονται, ποιοι άνθρωποι πλέον τολμούν να εκτεθούν ή έχουν τη διάθεση να εκτεθούν και να μπουν στην πολιτική. Όλα αυτά έρχονται μαζί. Όλη αυτή η υποβάθμιση του νοήματος, για να φτάσουμε στο νόημα, γίνεται όλο και μεγαλύτερη. Γι' αυτό και χάρηκα πολύ που ξεκίνησε ο κύριος Ράμφος λέγοντας: «Αφήστε το φόβο και πάτε στην ευθύνη». Η ευθύνη είναι το θέμα και η ευθύνη είναι στην εθνική πολιτική, στην ευρωπαϊκή πολιτική, στην παγκόσμια πολιτική, εκεί πρέπει να μπουν οι όροι.

ΣΤ. ΡΑΜΦΟΣ

Τι πρέπει να συγκρατήσει κανείς σ' αυτή τη ιστορία; Ότι δεν είναι μεμονωμένο το φαινόμενο της τρομαχτικής τεχνολογικής αναπτύξεως. Είναι ότι οι συμπεριφορές που προκαλεί είναι συμπεριφορές διαλυτικές των σημερινών κοινωνιών, διαλύσεως περίπου αυτής της έννοιας της πόλεως σε μικροομάδες και μειονότητες, οι οποίες ηδονίζονται με το περιορισμένο τους ξέρω γώ η τάδε μειονότητα. Έχει χαθεί πια η πόλη, είναι τεράστια τα ποσοστά των ανθρώπων που απέχουν· δεν συμμετέχουν· ας πούμε στις διαδικασίες των εκλογών. Υπό αυτή την έννοια, η τεχνολογική ανάπτυξη οδηγεί στη διάλυση της πόλεως. Αυτό πρέπει

να καταλάβουμε, αν καταλάβουμε αυτό, τότε θα δούμε ότι τα σημεία αναφοράς είναι ορισμένα. Ποια είναι; Αλήθεια, όριο, δυσκολία και προχωράμε. Γιατί σήμερα η αλήθεια είναι το καταδιωκόμενο στοιχείο απέναντι στην απόλυτη σχετικότητα που θέλει να επικρατήσει, ας πούμε. Η ευκολία είναι απόλυτη διότι το *ChatGPT* προφανώς σου δίνει και την εργασία σου και το σχέδιό της και τη βιβλιογραφία, δεν κάνεις ας πούμε τίποτα. Υπό αυτή την έννοια, η απόλυτη κυριαρχία των μειονοτήτων, οδηγεί σε ένα σύνολο που είναι το κάθε άτομο μόνο του. Υπάρχει ένας ιδιότυπος εξατομισμός ο οποίος καταπίνει το σύνολο στην ύπαρξη του ατόμου, για αυτό οι κοινωνίες είναι διαλυμένες, στην τεράστια ποσοτική τεχνολογική ανάπτυξη. Δεν είναι ανάπτυξη του «ανθρωπεύεσθαι», είναι ανάπτυξη προβληματικών εκδοχών μιας ανθρωπινότητας η οποία δεν έχει μπορέσει να ενηλικιωθεί επειδή ενηλικιώνεται μόνο τεχνικά και παραμένει μικρό παιδί.

Αυτό είναι το μυστικό, παλιμπαιδίζουμε με τεχνητή νοημοσύνη. Ο κίνδυνος της τεχνητής νοημοσύνης είναι που μας κάνει πολύ παιδιά, γιατί μας τα κάνει όλα έτοιμα. Τι κάνουμε εμείς στα μικρά παιδιά; Τους τα δίνουμε όλα έτοιμα. Ε, αυτό! Φτιάχνεται η κοινωνία έτοιμων πραγμάτων και είναι πρόβλημα. Αυτό ο πολιτικός πρέπει να το καταλάβει, γιατί είναι κρίσιμο θέμα. Παύουν δηλαδή τα κοινά να υπάρχουν, αρχίζοντας από τις κοινές ιδέες, απ' την κοινότητα των ανθρώπων. Παύουν να υπάρχουν τα κοινά και μεταβάλλονται σε κωδικούς αριθμούς ή σε κώδικες, ας πούμε, καταστάσεις ή σε αλγορίθμους. Ε, αυτό θα είναι μεγάλη κρίση για την ανθρωπότητα, γιατί πια η έννοια της πόλεως περνάει τρομερή δοκιμασία και μέσα από την έννοια της πόλεως εκεί το πρόβλημα του νόηματος θα δοκιμαστεί. Η πόλη δίνει το νόημα, γι' αυτό υπάρχουν οι λέξεις μας. Έτσι συνεννοούμαστε, επειδή κάθε λέξη που λέω, την ξέρετε, την καταλαβαίνετε και μεταδίδεται το νόημα και εισπράττω την αντίδραση στο νόημα. Όταν χαθεί αυτό, τότε πάμε σε μια εκ νέου ζωώδη κατάσταση με τρομακτική τεχνολογική ανάπτυξη. Κάπως έτσι θα είναι οι εξωγήινοι όταν έρθουν ποτέ στη γη και θα είναι τέρατα με τρομακτικά εργαλεία, αυτά που βλέπουμε στους κινηματογράφους,

τέρατα αλλά με τρομακτικά μέσα. Εκεί πάμε, οπότε έχει μεγάλη σημασία υπ' αυτή την έννοια να σκεφτούμε τον Αισχύλο, να σκεφτούμε αυτά, να σκεφτούμε τη γλώσσα μας. Αυτά τα ξεχνάνε ας πούμε, απ' το μεθύσι της επιτυχίας και των κατακτήσεων, που είναι απολύτως κατανοητό. Δεν υπάρχει θέμα, ας πούμε. Είναι ένα μεθύσι που φέρνει μια παθολογική λησμονιά. Αυτό πρέπει να το μεταβάλλουμε σε συμπεριφορές, πρέπει να ξανασκεφτούμε την αλήθεια και όχι το τι μου αρέσει, το τι μου πάει, το τι επιθυμώ. Και αυτό το ισχυρίζομαι όχι για να καταργηθεί το τι επιθυμώ, αλλά για να έχει σχέση με την αλήθεια. Από κει και πέρα θα δούμε πώς θα προχωρήσουμε.

Τα παιδιά έχουν αγριέψει, δεν έχουν όρια πια και επομένως όταν δεν έχεις όρια, ο μόνος τρόπος να καταλάβεις τον εαυτό σου είναι να είσαι ζώο! Η αυτοκατανόηση της ελλείψεως του ορίου είναι το ζώωδες. Αυτό το πράγμα είναι, χύμα πράγματα. Παλιές κουβέντες είναι αυτές, αλλά έχει σημασία να σκεφτούμε ριζικά αυτό. Είναι δεδομένα, μας τα έχουν πει, τα ξέρουμε, είναι κληρονομίες μας αυτά. Έχει όμως σημασία μέσα στη ζάλη και στο θρίαμβο του εμπρός, να σκεφτόμαστε τα θεμέλια ποια είναι. Οι Αισχύλοι, οι Πλάτωνα, οι Αριστοτέληδες, όλοι αυτοί ας πούμε. Οι γίγαντες πάνω στους οποίους στέκεται η οικουμένη. Και όχι στον σχετικισμό, όχι στο «μ' αρέσει»! Αυτό είναι το κρίσιμο. Όχι στο «μ' αρέσει», ναι στο όριο, ναι στη δυσκολία!

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η κατάλυση των ορίων, σχετικά έχει σχέση με την τεχνητή νοημοσύνη και με τον ψηφιακό κόσμο. Η κατάλυση των ορίων, ιδιαίτερα στη δική μας κοινωνία, έχει να κάνει με το πώς αντιληφθήκαμε την ελευθερία, τη Δημοκρατία. Αναφέρομαι σε όλη αυτή την αντιαυταρχική εκπαίδευση που φανταστήκαμε μέσα από τους φιλοσόφους της Γαλλίας της δεκαετίας του εξήντα, που ουσιαστικά ήρθαν και έφτασαν σε ένα σημείο που ταύτισαν τα όρια, την πειθαρχία, τους στόχους, το σχολείο με αντιδημοκρατικές λογικές.

Δηλαδή, στα σχολεία μας και στα πανεπιστήμιά μας, ξεκίνησε η κατάλυση των ορίων πολύ πριν η τεχνολογία προχωρήσει με τέτοιους ρυθμούς. Μπορούμε να δούμε πως σε εξαιρετικά προηγμένες κοινωνίες, με εξαιρετικά προηγμένα τεχνολογικά συστήματα, όπως συμβαίνει στην Κίνα ή στην Κορέα, τα όρια είναι τρομακτικά. Δεν έχουν όμως διαλυθεί καθόλου, έχει γίνει ακριβώς το αντίθετο. Φτάνουμε στο άλλο όριο εκεί. Ας πούμε η Ιαπωνία είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα κοινωνία που μπορεί να μελετηθεί κανείς. Εκεί η τεχνολογία τρέχει εδώ και δεκαετίες με τρομερούς ρυθμούς και διατηρούνται τα όρια επίσης με τρομακτικούς ρυθμούς.

ΣΤ. ΡΑΜΦΟΣ

Σε επίπεδο ζεν. Αυτό έχει σημασία, γιατί τα όρια στην Κίνα και αλλού είναι συνδεδεμένα με την παράδοσή τους, παράδοση ας πούμε, αυταρχισμού χιλιετιών, όπου είναι τα όρια της μηχανής των εαυτών τους. Δηλαδή τα όρια του ποδηλάτου στον εαυτό τους. Εμάς δεν μας ενδιαφέρει το όριο του ποδηλάτου στον εαυτό μας, μας ενδιαφέρει το όριο της ανθρωπινότητας στην επιθυμία μας ή στην ελευθερία μας ή σε οτιδήποτε άλλο. Δηλαδή, άλλο το όριο από ανθρωπινότητα και άλλο το όριο από σύμπτωση, από ενθάρρυνση ας πούμε, αναγκών οι οποίες έχουν μηχανικό ή ενστικτώδη χαρακτήρα.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Αυτό έχει να κάνει με την κουλτούρα όμως. Δηλαδή, οι Αγειές που μεγάλωσαν πριν από εμάς, είχαν όρια, είχαν αρχές οι οποίες τηρούνταν μέσα στις δεκαετίες. Όμως νομίζω ότι πέρασαν τα πενήντα χρόνια της μεταπολίτευσης για να φτάσουμε σε αυτό το σημείο.

ΣΤ. ΡΑΜΦΟΣ

Βεβαίως! Γιατί έγινε κακή κατανόηση και χρήση της ελευθερίας και της Δημοκρατίας, αλλά και τα όρια των προηγούμενων, γιατί είχαν καταντήσει τελετουργικές επανα-

λήψεις. Έχει μεγάλη σημασία στην κουβέντα που κάνουμε, να διακρίνουμε πού χωράνε αυτά τα πράγματα, πού το ένα περνάει μέσα από το άλλο, πού γονιμοποιούνται μεταξύ τους. Έχει πολύ μεγάλη σημασία αυτό. Αλλά αυτές ακριβώς είναι οι προϋποθέσεις της αναστάσεως των εσωτερικών μας νεκρών.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

48

Το δεύτερο είναι μια ερώτηση. Το ότι η πόλη σιγά-σιγά διαλύεται, είναι κάτι που το βλέπουμε. Η πόλη, έτσι όπως τη φανταζόμαστε, αυτό το συνέρχεσθαι που έχουμε σήμερα και γίνεται όλο και πιο λίγο. Στην προεκλογική μου περίοδο που μετά από πολλά χρόνια γύρισα όλη την Ελλάδα, είδα με πολύ μεγάλη θλίψη, ότι οι άνθρωποι πια που συμμετέχουν και δεν είναι μόνο στο δικό μου πολιτικό χώρο, είναι παντού, σε όλους τους χώρους, είναι οι άνθρωποι που είναι πάνω από πενήντα πέντε χρόνων. Δηλαδή, το συνέρχεσθαι βλέπεις ότι δεν υπάρχει πια κι εδώ μπορούμε να δώσουμε πολλές εξηγήσεις.

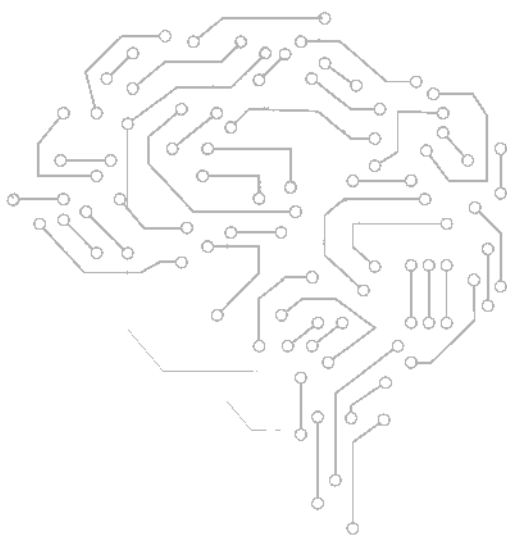
Η ερώτησή μου είναι η εξής κύριε Ράμφο: μπορούμε να μιλήσουμε για ένα άλλο είδος πόλης; Δηλαδή, το ότι βρισκόμαστε πέντε άνθρωποι διαδικτυακά απ' όλη την Ελλάδα και συζητάμε ένα θέμα και το κλείνουμε και τελειώνει. Δηλαδή, αυτό το κάνουμε κάθε μέρα όλοι μας, εγώ είμαι σ' επαφή με δέκα επτά ινστιτούτα που είναι σε έξι διαφορετικές χώρες. Βρισκόμαστε μία φορά την βδομάδα, συζητάμε, αποφασίζουμε. Αυτό γίνεται και σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή, πολλές φορές με έναν φίλο μας θέλουμε να μιλήσουμε και παλιά μιλούσαμε στο τηλέφωνο, τώρα κάνουμε κι ένα zoom και πίνουμε και καφέ και το θεωρούμε ότι βρεθήκαμε. Αυτές οι αλλαγές γίνονται μέρος της ζωής μας και ουσιαστικά μπορούμε να τις εντάξουμε σε μια νέα πραγματικότητα της πόλης; Γιατί το να πούμε ότι «όχι δεν είναι», μα δεν θ' αλλάξουν, δεν έχω την αίσθηση ότι μπορεί ν' αλλάξει αυτή η πρακτική. Το αντίθετο νομίζω θα γίνεται όλο και περισσότερο.

Καμία αντίρρηση, απλώς αυτές οι αλλαγές γίνονται δυσκολότερα, όσο τα αξιακά κριτήρια εξαφανίζονται. Δηλαδή, οι συνέπειες αυτών των κοσμογονικών αλλαγών στην τεχνική, είναι μία καταβαράθρωση των αξιακών κριτηρίων και συστημάτων, που επιτρέπει με την αρέσκεια ή την απαρέσκεια να προσχωρήσουμε σε οτιδήποτε σε κάθε επίπεδο της συμπεριφοράς.

Γιατί πάμε εύκολα στη συμπεριφορά, χωρίς κανέναν κριτήριο; Γιατί πια είναι αυτό το οποίο μετράει, παίζει, αυτό που ισχύει και το ακολουθούμε. Εκείνο που έχει σημασία, είναι ακριβώς, να αρχίσουμε μια νέα κατανόηση του προβλήματος αυτών των αξιακών στοιχείων. Γιατί σήμερα έχουμε το γεγονός ότι η μηχανική κρίση στερείται ηθικής, πάντα. Γιατί ενδιαφέρεται για την αποτελεσματικότητας. Όταν αυτά σιγά-σιγά επανέλθουν, με τα κριτήρια και τις ανάγκες μιας νέας πραγματικότητας, ενός ατόμου, το οποίο διεκδικεί δικαίως τον δυναμισμό του, αλλά που δεν πρέπει να το κάνει αυτό εις βάρος της ευθύνης του ή υπέρ μιας τέτοιας μοναδικότητας η οποία θα ταυτίζει τον εαυτό του με το σύνολο το κοινωνικό, τότε θα υπάρξει λύση. Γιατί το πρόβλημα της κρίσεώς μας σήμερα, δεν είναι η εξατομίκευση, είναι μια εξατομίκευση μέσα στη οποία όλοι οι άλλοι είναι μέσα στο εγώ μου και επομένως ό,τι θέλω εγώ είναι αυτό το οποίο πρέπει να κάνει η κοινωνία. Εξ ου και οι μικρές ομάδες που κραυγάζουν κάθε τόσο για διάφορα πράγματα στους δρόμους. Έχει σημασία να διαβάζουμε τις μεταβολές των κριτηρίων μέσα μας, ξεκινώντας από τις εξωτερικές αλλαγές, τις μεγάλες. Τι σημασία έχει για τη συμπεριφοράς μας, η επιβολή του μηχανικού προτύπου; Πρέπει να ξεκινήσουμε από την ίδια την ισότητα, που είναι θεμελιώδης για τη Δημοκρατία, αλλά μπορεί να γίνει τυραννία της πλειοψηφίας, έτσι, χωρίς να έχει πολλές τύψεις. Έχει πολύ μεγάλη σημασία. Δηλαδή, να ξανασκεφτούμε με όρους αξιακούς την αλλαγή, όχι με όρους τετελεσμένων, γιατί με όρους αξιακούς, πλέον βάζουμε τον άλλο απέναντι στη συμπεριφορά του, να τη σκεφτεί.

Κλείνοντας, αυτό με κάνει να σκέφτομαι ότι τελικά όλα αυτά που συζητάμε για την τεχνητή νοημοσύνη δεν είναι φόβος, είναι φοβίες. Δηλαδή είναι φόβοι, μη προσδιορισμένοι, που μόνο όταν τους αναλύεις και τους προσδιορίζεις, μπορείς και να τους νικήσεις. Μπορείς και να τους ξεπεράσεις, μπορείς και να ξεφύγεις από αυτούς. Νομίζω ότι, τουλάχιστον σήμερα, με τον κύριο Ράμφο και την κυρία Διαμαντοπούλου, εδώ περάσαμε πολύ όμορφα και είμαστε πάρα πολύ ευτυχείς γι' αυτή τη συνάντηση. Ελπίζουμε πάρα πολύ τα δύο μας σχολεία να μας χαρίσουν κι άλλες τέτοιες συναντήσεις.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ που ήρθατε! Ήταν τιμή μου να βρεθώ ανάμεσά σας. Να είστε όλοι καλά!

The background of the page is a light gray with a complex network of thin, dark gray lines that resemble a circuit board or a stylized map. These lines are interconnected by small circles and dots. In the lower half of the image, there is a large, semi-transparent watermark consisting of the letters 'A' and 'I' in a bold, sans-serif font. The 'A' is on the left and the 'I' is on the right, with a small circle positioned between them.

Η ΕΚΔΟΣΗ ΑΥΤΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙ-
ΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ **ΕΠΟ-
ΧΗ** ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ **1000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ** ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑ-
ΦΕΙΟ **PrintFair** ΤΟΝ **ΝΟΕΜΒΡΙΟ** ΤΟΥ **2025** ΓΙΑ
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΩΝ **SAINT-PAUL**
• **ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ-BIRDS** ΚΑΙ ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ.

SAINT-PAUL

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ - BIRDS